

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Diplomová práce

Bc. Romana Marksová

Miguel Ángel Vega a jeho přínos k rozvoji translatologie

Miguel Ángel Vega and his contribution to Translation Studies

Praha 2014

Vedoucí práce: **prof. PhDr. Jana Králová, CSc.**

Diplomant: **Bc. Romana Marksová**

Studijní kombinace: **TCS - TCF**

Diplomový studijní obor: **TCS**

Vedoucí práce: **prof. PhDr. Jana Králová, CSc.**

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, pod vedením prof. PhDr. Jany Králové, CSc., a že jsem čerpala pouze z uvedené literatury a pramenů. Zároveň dávám souhlas k tomu, aby byla tato diplomová práce používána ke studijním účelům.

V Praze dne 24. 8. 2014

Romana Marksová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat prof. PhDr. Janě Králové, CSc. za vstřícnost, trpělivost a ochotu, se kterou vedla tuto diplomovou práci. Rovněž bych ráda poděkovala Miguelu Ángelu Vegovi za poskytnutý rozhovor.

Abstrakt

Cílem této diplomové práce je představit české veřejnosti dílo španělského překladatele, historika překladu, profesora a humanisty Miguela Ángela Vegy. V úvodní části vymezujeme postavení M. A. Vegy v současné španělské translatologii. Dále se soustředíme především na těžiště Vegovy tvorby – dějiny překladu v kulturním a společenském kontextu, a to od renesance po současnost. Přibližujeme rovněž jeho překladatelskou činnost a pohled na moderní teorii překladu a na vzdělávání a profil překladatele. Zmiňujeme se také o jeho spolupráci Ústavem translatologie a o vztahu k Jiřímu Levému, neboť to byl právě profesor Vega, kdo uvedl Levého dílo do španělského prostředí.

Klíčová slova: Miguel Ángel Vega Cernuda, španělská translatologie, dějiny překladu, dějiny tlumočení, kulturní rozměr překladu, věrný překlad, volný překlad, Jiří Levý, františkáni, dobývání a kolonizace Ameriky

Abstract

The aim of this Master's thesis is to introduce the Czech public to the works of the contemporary Spanish translator, historian of translation, professor and humanist, Miguel Ángel Vega Cernuda. In the introductory part we define the position of M. A. Vega in today's Spanish translation and interpreting studies. We focus mainly on a subject that is crucial for Vega – translation history in a cultural and social context. We also present Vega's own translations as well as his views on modern theory of translation and the education and profile of a translator. We also mention his cooperation with the Institute of Translation Studies and his connection to Jiří Levý, whom Vega introduced to the Spanish environment.

Key words: Miguel Ángel Vega Cernuda, Spanish translation and interpreting studies, translation history, interpreting history, translations cultural aspect, free translation, faithful translation, Jiří Levý, Franciscans, conquest and colonization of the Americas.

Obsah

1. Úvod.....	2
2. Biografie	5
3. Teorie překladu – vývoj a směřování	7
3.1. Skeptický pohled na moderní teorie překladu	7
3.1.1. Vývoj moderních teorií překladu	7
3.1.2. Současnost a budoucí vývoj.....	10
3.2. Historické zkoumání překladu - zapomenutí překladatelé a tlumočníci.....	12
3.2.1. Překlad jako součást literárního dědictví a kulturní identity	13
3.2.2. Metodologie historického zkoumání překladu	15
3.3. Miguel Ángel Vega a dílo Jiřího Levého.....	16
4. Vzdělání a profil překladatele.....	19
5. Historický vývoj překladu	21
4.1. Humanismus a renesance.....	21
4.1.2. Věrnost vs. volnost v podání španělských humanistů	23
4.1.3. Náboženské překlady	26
4.1.4. Další evropské překlady a překladatelské reflexe.....	27
4.1.5. Překladatelé a tlumočníci při dobývání a kolonizaci Ameriky.....	28
4.1.6. Františkáni v Novém světě	35
4.2. Překlad v 17. století	39
4.3. Překlad v 18. století	43
4.4. Překlad v 19. století	46
4.5. Překlad ve 20. století.....	49
5. Miguel Ángel Vega, překladatel.....	51
5.1. Překlady Arthura Schnitzlera.....	51
5.2. Cestopisy.....	52
5.3. Překlady německy píšících klasiků a filozofických knih a esejů.....	54
6. Závěr	56
7. Resumen.....	58
8. Bibliografie	60
9. Příloha.....	64

1. Úvod

Tato diplomová práce je teoretického charakteru. Jejím cílem je představit české veřejnosti dílo Miguela Ángela Vegy, jednoho z nejvýznamnějších představitelů současné španělské translatologie. Rádi bychom ho uvedli především jako historika a teoretika překlada, pedagoga a překladatele.

České odborné veřejnosti je dílo Miguela Ángela Vegy zatím málo známé a tuto skutečnost bychom rádi alespoň částečně napravili. V českém prostředí byly dosud publikovány dvě jeho studie. První z nich v publikaci *Posibilidades y límites de la comunicación intercultural* od prof. Jany Králové, vedoucí této diplomové práce. Jedná se konkrétně o studii *El caso Levý: Fenomenología de su recepción y valoración de sus aportaciones en el contexto de la traductología de la época*. Jak již název naznačuje, Miguel Ángel Vega se v ní zabývá přínosem díla Jiřího Levého. Právě díky profesoru Vegovi dílo Jiřího Levého překonalo hranice Pyrenejí a dostalo se do povědomí španělsky mluvících translatologů (tímto tématem se blíže zabýváme v kapitole 3.3). Druhou prací je studie nazvaná *Una mirada retrospectiva y escéptica a la teoría de la traducción*, která vyšla v českém překladu v antologii *Sedm tváří translatologie*. O této publikaci Petry Vavroušové bychom se na tomto místě rádi krátce zmínili. Čeští čtenáři díky ní získali možnost si přečíst několik ukázek z bádání významných španělských translatologů (Julio-César Santoyo, Fernando Navarro Domínguez, Antonio Bueno García, Manuel Ramiro Valderrama, María Raquel Merino Álvarez a Miguel Ángel Vega) a udělat si tak obrázek o současném směřování disciplíny ve Španělsku. Antologie Petry Vavroušové se snaží zaplnit jistou mezeru v povědomí české odborné veřejnosti.¹ Kromě zmíněné knihy vznikla při Ústavu translatologie další díla, především diplomové práce, které představují významné představitele oboru ze Španělska. Zmíňme například práce Petry Zlatohlavové: *Julio-César Santoyo a jeho přínos k rozvoji translatologie* nebo Milady Pejchalové: *Jesús Baigorri Jalón – profil*,

¹ Zmíňme rovněž druhou chystanou antologii Petry Vavroušové, představující tentokrát testy hispanoamerické translatologie. Tato práce nazvaná *Překlad jako most mezi dvěma břehy. Teorie překlada a tlumočení prizmatem současných latinskoamerických translatologů* by měla vyjít v roce 2015.

dilo, teorie. Rádi bychom, aby se tato práce o Miguelu Ángelu Vegovi připojila k výše uvedeným, a přispěla tak k doplnění obrazu současné španělské translatologie, která je, podobně jako ta česká, mezinárodním společenstvím translatologů dlouhodobě opomíjena (Santoyo, 2011: 1).

Pro vypracování této diplomové práce jsme využili především primární zdroje. Některé významné studie se staly základem pro celé kapitoly. Zmíňme především studii *Apuntes socioculturales de historia de la traducción: del Renacimiento a nuestros días*, která vyšla v časopise *Hieronymus Complutensis* (1996-1997). Předkládá přehled dějin překlada od renesance po současnost a stala se nám jakousi osnovou pro oddíl této práce, který se věnuje vývoji překlada v kontextu kulturním a společenském. Zájem o dějiny překlada a úsilí o jejich zmapování spojuje Miguela Ángela Vegu s dalšími představiteli současné španělské translatologie, jmenujme např. Julia-Césara Santoya, Antonia Buena nebo Jesúse Baigorriho (dějiny tlumočení).

Velmi přínosná byla rovněž již zmíněná studie *Una mirada retrospectiva y escéptica a la teoría de la traducción*, do češtiny uvedena jako *Skeptický pohled do minulosti a současnosti teorie překlada*. Profesor Vega v ní předkládá ucelený pohled na vývoj translatologie v posledních desetiletích a zároveň upozorňuje na její aktuální nedostatky. Dějiny překlada a teorie překlada (a její kritika) společně představují největší část této diplomové práce.

Představujeme Miguela Ángela Vegu rovněž jako pedagoga. Ve čtvrté kapitole přibližujeme jeho názory na univerzitní výuku překlada a zároveň na to, jaký profil a kompetence by měl překladatel ideálně mít. V této části vycházíme především ze dvou rozhovorů: z rozhovoru s Miltonem Ochoou z kolumbijské Univeridad de Antioquia a zároveň z rozhovoru vlastního, který nám Miguel Ángel Vega laskavě poskytl v únoru roku 2014. Přepis rozhovoru, v němž rovněž hovoří o své překladatelské praxi, české kultuře a literatuře a dalších tématech, je k dispozici v příloze této diplomové práce.

Pokud jde o sekundární literaturu, vycházeli jsme v mnoha případech z díla *Al humanista, traductor y maestro Miguel Ángel Vega Cernuda*. Tato kolektivní práce vznikla pod vedením následujících tří autorů: Pilar Martino Alba, Juan A. Albaladejo Martínez a Martha Pulido. Třicítka odborníků pojednává v jednotlivých kapitolách o tématech, která je spojují s Miguelem Ángelem Vegou, a vzdávají hold jeho celoživotnímu dílu. V souvislosti s touto diplomovou prací nám byly nejvíce užitečné

kapitoly od Pina Valera, Josého Francisca Ruize Casanovy, Jany Králové, Marthy Pulido a Antonia Buena. Využili jsme však i studie dalších autorů, jejichž kompletní seznam je k dispozici v závěrečné části této práci. Pro úplnou bibliografii děl Miguela Ángela Vegy doporučujeme konzultovat výše zmíněné dílo kolektivu autorů.

2. Biografie

Miguel Ángel Vega Cernuda se narodil roku 1943 v Leónu. Mohli bychom jej uvést jako translatoologa, překladatele, filologa, humanistu či profesora. Seznam je to ovšem neúplný. Vzhledem širokému tematickému záběru, bohatému humanitnímu vzdělání a rozsáhlé vědecké činnosti je však těžké vyjmenovat všechny tituly, které profesoru Vegovi přísluší.

Miguel Ángel Vega studoval na madridské Universidad Complutense a v německém Tübingenu. Po dokončení studií téměř třicet let (1984-2003) působil jako profesor německé filologie na Katedře německého jazyka a literatury Universidad Complutense v Madridu. Zároveň v letech 1977-2003 vyučoval překladatelskou teorii a praxi, německo-španělský překlad, německou kulturu a civilizaci a dějiny překladu na Instituto Universitario de Lenguas Modernas y Traductores (IULMYT), rovněž spadajícího pod Universidad Complutense. V letech 1988-2003 na tomto institutu také zastával pozici ředitele. V roce 1995 založil časopis *Hieronymus Complutensis*, první odborný časopis ve španělsky mluvících zemích zaměřený na překlad. Je jediné logické, že časopis vznikl právě pod záštitou této instituce. Instituto Universitario de Lenguas Modernas y Traductores byl totiž první španělskou institucí, která se začala zabývat vzděláváním odborníků pro překlad. Časopis *Hieronymus Complutensis* si získal ve španělsky mluvícím světě překladu značný význam.²

Ve snaze podpořit výměnu vědomostí a podpořit spolupráci s jinými institucemi a pracovišti se Miguel Ángel Vega zasloužil o organizaci celé řady odborných akcí. Můžeme zmínit konference na IULMYT, na něž se sjížděli španělští i zahraniční profesori - *Encuentros Complutenses en torno a la Traducción* se konaly celkem desetkrát. Uspořádal a vedl letní kurzy, např. v El Escorialu, dále potom také kolokvia a semináře na Universidad de Cantabria nebo Universidad de Alicante, kde působí od roku 2002. Jmenujme např. *Los Coloquios Lucentinos de Traducción*, *Jornadas hispano-alemanas* a *Jornadas HISTRAD*. Pokud jde o výzkumnou skupinu HISTRAD, její činnost řídí právě profesor Vega.

² <http://cvc.cervantes.es/lengua/hieronymus/>

Sám působil na řadě zahraničních univerzit (např. v Německu, Itálii), získat titul *doctor honoris causa* na Univerzitě Ricardo Palma v Limě. V akademickém roce 2012/2013 působil také na Ústavu translatologie FF UK v Praze. Spolupracoval rovněž např. s Radio Clásica a madridským divadlem Teatro Nacional de la Zarzuela.

Za svou překladatelskou kariéru přeložil na třicítku titulů, především německy psané literatury. Stal se v podstatě dvorním překladatelem vídeňského spisovatele Arthura Schnitzlera, autora tvořícího na konci 19. a v prvních třiceti letech 20. století. Přeložil také další německy píšící autory, např. Friedricha Schlegela, Huga von Hofmannsthal a či Bertolta Brechta. Věnuje se překladům filosofických esejů - do španělštiny uvedl např. dílo současného německého filozofa Petera Sloterdijka. Zabýval se rovněž cestopisnou literaturou – pod jeho vedením vznikla v rámci nakladatelství Cátedra řada „Cómo nos vieron“. V témže nakladatelství řídí německou sekci kolekce „Letras Universales“.

Do odchodu do důchodu v roce 2013 Miguel Ángel Vega Cernuda působil jako profesor německé filologie a překladatelské teorie a praxe na IUOLMYT. Učí na Katedře integrovaných filologií Univerzity v Alicante. Dále spolupracuje na výzkumu v oblasti dějin překladu a lingvistiky v prostředí klášterů. Je členem Mezinárodní asociace historiků překladu a Španělsko-německé společnosti pro výzkum Goerres. Obdržel Čestný kříž za vědu a umění Rakouské republiky.³

³ převzato z oficiální profilu M.A. Vegy na webové stránce Univerzity v Alicante: skupina HISTRAD. Dostupné z: <http://web.ua.es/es/histrad/biografias-traductores/>

3. Teorie překladu – vývoj a směřování

3.1. Skeptický pohled na moderní teorie překladu

Podle Miguela Ángela Vegy lze obecně rozlišit dva základní způsoby, jak zkoumat překlad. Zprvce se jedná o přístup deskriptivní. Takový si zvolil např. Georges Mounin nebo španělstí renesanční klasici. Tento přístup má empirický charakter – překladatelé vycházeli z vlastní praxe a své úvahy prezentovali především v předmluvách ke konkrétním překladům. Zadruhé Vega hovoří o teoriích deskriptivních. Jako příklad uvádí moderní teorie překladu, z nichž řada vznikla s velkými vědeckými ambicemi, jež se však ne ve všech případech podařilo naplnit. Touha po pochopení procesu překladu vedla v posledních třiceti letech k vzniku přílišného množství modelů, které se zaměřují především na lingvistickou analýzu překladatelského procesu. Neberou však v potaz jeho uplatnění v překladatelské praxi. V čem vidí profesor Vega hlavní nedostatky? Modely se v mnohém opakují či si dokonce protiřečí. Spíš než by přinášely jasná vysvětlení a pomáhaly překladatelům ve výkonu jejich činnosti, vytváří chaotickou spleť teorií. Velkým selháním je rovněž opomíjení dějin překladu, tématu, na které Miguel Ángel Vega klade zvláště velký důraz. Kdybychom se více zajímali o přínos našich předchůdců, zjistili bychom, že mnohé otázky, jimiž se dnes zabýváme, byly již v minulosti zkoumány - zmiňme např. Cicera či sv. Jeronýma (Vega, 2002/2003: 63, 70).

3.1.1. Vývoj moderních teorií překladu

Ve své studii nazvané *Una mirada retrospectiva y escéptica a la teoría de la traducción*⁴ Miguel Ángel Vega mapuje postupný vývoj moderní teorie překladu. Stručně si jej nyní shrňme.

První vědecké teorie o překladu se snažily především vyřešit polemiku, zda je překlad vůbec možný; debata probíhala mezi zastánci přeložitelnosti a nepřeložitelnosti. Důkazy o uskutečnitelnosti překladu mělo přinést studium samotné disciplíny. Autoři těchto prvních teorií vycházeli z předpokladu, že přestože povrchové struktury jazyků se

⁴ český překlad je možno nalézt v publikaci *Sedm tváří translatologie*.

mohou lišit, jejich hloubkové struktury se podobají. V zásadě měl tedy překlad spočívat v převodu povrchových struktur na struktury hloubkové. Další krok spočíval v nalezení jakýchsi algoritmů, jazykových mechanismů, které by se staly základem překladatelského procesu. Podle Miguela Ángela Vegy tyto teorie nevyhovují zejména v tom smyslu, že hovoří pouze o invariantu, racionální informaci obsažené v obou textech – zdrojovém i cílovém. Zapomínají ovšem na fakt, že komunikace nespočívá pouze v přenosu racionálního obsahu, ale že jsou s ní spojeny i emoce, jež mají mnohdy mnohem větší výpovědní hodnotu než samotný obsah sdělení. Hovoří o tom např. Wilhelm von Humboldt, jeden ze zastánců nepřeložitelnosti - pracuje s koncepty jako např. konotace či transracionální povaha řeči (Ibid: 66).

Myšlenkám o podobné hloubkové struktuře jazyků oponovali také Sapir a Whorf. Zastávali názor, že vzhledem k rozdílným jazykovým strukturám vznikají různá pojetí světa, jinými slovy, že vnímání světa ovlivňuje jazykové struktury. Jako příklad Miguel Ángel Vega uvádí slovesa využívaná v různých jazycích pro vyjádření hry na hudební nástroj – v italštině *suonare*, ve španělštině *tocar*, v němčině *spielen* a ve francouzštině *jouer*. Mluvčí zmíněných jazyků vnímají hru na nástroj odlišně, jazykové struktury tedy nemohou být univerzální. Popis překladu jako vědeckého procesu založeného na hloubkových strukturách jazyků tedy není dle Miguela Ángela Vegy schůdný (Ibid: 66).

Opomíjení mimojazykových, transracionálních prvků v komunikaci nadále pokračovalo. Dopustili se ho např. představitelé kontrastivní stylistiky, když se snažili vyvodit obecně platné závěry z rozdílů a shod panujících mezi jazyky. Technologové, např. Jean-Paul Vinay či Jean Darbelnet se snažili popsat rozdíly mezi jazyky a formulovat pro ně pravidla, která by pomohla při hledání mezijazykových ekvivalentů pro různé gramatické formy. Oba tyto přístupy se však omezily na srovnávání jazykových struktur, nepočítaly s realizací konkrétních jazykových prvků v nejrůznějších textech a projevech (Ibid: 68).

K translingvistickému pojetí překladu se na začátku sedmdesátých let vrací např. Henri Meschonnic, jenž zdůrazňuje roli podvědomí, dějin a estetiky. Také Eugene Nida či Danica Seleskovitchová opouštějí cestu jazykové analýzy a snaží se od jazyku oprostit. Zabývají se pragmatickou stránkou překladu a věnují pozornost otázkám psychologickým, neurolingvistickým, sociologickým a poetickým. Pozornost se

směřuje ke komunikaci a v případě Katariny Reissové se soustředí rovněž na záměr zadavatele. Reissová přichází s myšlenkou různých překladatelských strategií pro různé typy textů (informativní text klade důraz na obsahový invariant, expresivní text na umělecký aspekt, operativní text na míru apelu).

Pařížská škola (Seleskovitchová, Ledererová) představuje na konci šedesátých let svou interpretativní teorii smyslu, zaměřenou spíše na tlumočení, ale aplikovatelnou i na překlad. Teorie, kterou Danica Seleskovitchová prezentuje v díle *L'interprète dans les conférences internationales, problèmes de langage et de communication*, se zakládá na deverbalizaci původního textu a jeho reformulaci v jazyce cílovém - překladatel/tlumočník tedy nepřevádí jednotlivá slova, ale smysl sdělení. Hans Vermeer a Katarina Reissová z Heidelbergu představují v roce 1984 svou teorii skoposu, teorii platnou pro všechny formy translace (podle Kurzové a Pöchhackerera však pro tlumočení ne zcela vhodnou), která se soustředí především na účel překladu, na recipienta a jeho situaci a na věrnost překladu vzhledem k originálu. Teorii skoposu doplňují „překladové zakázky“ (*Übersetzungsauftrag*) Christiane Nordové (Vega, 2002/2003: 69-72; Čenková, 2001: 48, 90-91).

Jazyk již není vnímán jako soubor neměnných pravidel, ale jako otevřená struktura, jako soubor nástrojů, znaků a funkcí. Bere se v potaz osobnost jedince a společnosti, kteří jazykem hovoří, stejně jako celá řada mimojazykových faktorů. Jazyk je vnímán jako součást kultury, hovoří se o porozumění původního a přeloženého textu a o očekáváních adresátů:

„La aplicación de esta nueva concepción a la traducción, hizo que esta dejara de ser un proceso de conversión lingüística para convertirse en un complejo proceso de „integración lingüístico-cultural“ de un texto extraño en un „contexto de comunicación humana“ distinto al de origen.“ (Vega, 2002/2003: 71)

Teorie polysystému I. Evena-Zohara a G. Touryho se zabývá překladem v kontextu cílové literatury. Tato literatura, kterou označují jako polysystém, se skládá z různých norem, jako např. žánr, styl, apod. Teorie překladu by se dle jejich názoru měla zabývat chováním překladu právě v polysystému cílové kultury. Miguel Ángel Vega rovněž zmiňuje teorii „systémového principu“ (James S. Holmes, Mary Snell-Hornbyová). Ta zdůrazňuje kulturní rozměr překladu a zohledňuje také jeho proces, výsledek, funkci a výuku. Dále manipulační školu, jež se zakládá na principu, že každý

překlad nutně znamená manipulaci se zdrojovým textem, zásadní roli v této manipulaci potom hraje překladatelova kreativita. Königs a Krings přicházejí v kontextu studia překladu s novým pojmem – intuice. Informace, které překladatel získává, se postupně stávají součástí těch, které si již osvojil v minulosti. Překladatel novou informaci vstřebá a ta se následně intuitivně začlení do kontextu, souboru dalších myšlenek, a právě tento kontext v konečné fázi ovlivní, jak si překladatel novou informaci interpretuje. Tato teorie, dle Miguela Ángela Vega brilantní, znamená, že s každou novou myšlenkou, která se dostane do překladatelova vědomí, vzniká zcela nová situace (Ibid: 72-73). Na tomto místě se dle našeho názoru nabízí zmínit teorii Jiřího Levého o překladu jako rozhodovacím procesu, která je založena na podobném principu. Výběr jednoho překladatelského řešení z několika možných variant následně ovlivňuje rozhodnutí další.

3.1.2. Současnost a budoucí vývoj

Z výše uvedeného vývoje moderní teorie překladu Miguel Ángel Vega vyvozuje obecně platné principy, které disciplína v současné době respektuje a které se díky ní ustálily. Považujeme za samozřejmé, že texty podle své typologie vyžadují rozdílný přístup. Rovněž nikdo nezpochybňuje skutečnost, že druhů překladu existuje celá řada (překlad morfematický, gramatiky, volný, rétorický...). Respektujeme požadavky autora původního textu a zároveň chápeme nutnost se přizpůsobit potřebám cílového publika.

Teorie se zabývají samozřejmě také překladatelskými chybami a správností či nesprávností překladu, a to především na základě kontrastivního srovnání. To však nejsou dle profesora Vegy faktory, které by měly určovat, zda je překlad kvalitní, či nikoli. K překladu musíme dle jeho názoru ideálně přistupovat jako ke komplexnímu aktu. Překlad není jednoznačným konceptem, nýbrž dynamickou, dialektickou a mnohostrannou skutečností (Vega 2002/2003: 63,74). Překlad je třeba hodnotit z širší perspektivy, neboť spadá do určitého kulturního a jazykového systému, je produktem své doby a má společenský přesah (Vega, Pulido, 2003: 12).

Pokud chceme překlad (stejně jako kteroukoliv jinou lidskou činnost) skutečně pochopit, musíme se na něj dle Miguela Ángela Vegy dívat dvojitým způsobem – zaprvé

systemově, zadruhé historicky. Tyto faktory determinují podstatu a hodnotu jakékoliv skutečnosti. Bez přítomnosti obou nelze žádné disciplíně plně porozumět. Musí být přítomen pohled synchronní i diachronní. Tedy ten, který nás vede k interpretaci přítomnosti a ten, jenž nám ukazuje, kudy by se disciplína měla vyvíjet, abychom se v budoucnu mohli poučit z chyb, kterých jsme se dopustili v minulosti (Ibid: 12-13).

O potřebě mapovat vývoj překladu z pohledu literárněhistorického hovoří i Jiří Levý. Věnuje se konkrétně českému prostředí a konstatuje, že mnohé z otázek, kterými se dnes překladatelé a teoretikové překladu zabývají, byly již řešeny v minulosti. A nemusíme se vracet pouze k teoretickým úvahám, můžeme vycházet z konkrétních překladatelských řešení. A podobně jako Miguel Ángel Vega i Jiří Levý tvrdil: „*A hlavně soustavný průzkum vývoje překladatelství by doplnil obraz českého literárního vývoje, protože bez literárněhistorického zpracování početně nejsilnější složky našeho písemnictví jsou každé dějiny české literatury neúplné* (Levý, 1983: 197).“ Miguel Ángel Vega v tomto ohledu jmenuje řadu osobností, které svými překlady a překladatelskými úvahami přispěly např. k diskusi o typologii textů, o vztahu textu zdrojového a cílového (věrný vs. volný překlad), o problémech vycházejících z rozdílnosti jazyků. Některé z nich představujeme v kapitole této práce pojednávající o vývoji překladu od renesance po současnost.

Jaká by tedy podle Miguela Ángela Vegy měla teorie překladu být?

Teorie překladu by měla přinášet především modely, které jsou funkční a jednodušší, než je samotná překladatelská činnost. Je nutné sjednotit a zjednodušit terminologii – aby lépe vystihovala skutečnost a zároveň nevedla k izolaci translatologie jako vědy, ale naopak ji otevřela širšímu publiku. Modely by se měly zabývat výběrovostí procesu, implicitní přítomností cílového klienta a kreativitou překladu ve vztahu k textu a čtenáři. Musí se zabývat rovněž historickým a společenským aspektem překladu, neboť v kontextu vývoje naší společnosti představuje velmi významnou disciplínu (Vega, 2002/2003: 74).

3.2. Historické zkoumání překladu - zapomenutí překladatelé a tlumočníci

Když v roce 1995 Lawrence Venuti formuloval svou teorii o neviditelnosti překladatele, neprokázal tím dle Miguela Ángela Vegy představitelům této disciplíny velkou službu. Překladatelova práce by dle tohoto amerického překladatele a translologa neměla být v cílovém textu patrná, proto hovoří právě o *translator's invisibility*. Překlad by měl být čtivý a neměl by obsahovat jazykové ani stylistické zvláštnosti, které by přitahovaly pozornost čtenáře (Vega, 2012: 9). Totéž soudí i Norman Shapiro, který se k tématu vyjádřil následovně: „*I see translation as the attempt to produce a text so transparent that it does not seem to be translated. A good translation is like a pane of glass. You only notice that it's there when there are little imperfections - scratches, bubbles. Ideally, there shouldn't be any. It should never call attention to itself* (Venuti 1995: 1).“⁵

Že překladatel odvedl skvělou práci a vytvořil v souladu s výše uvedenými formulacemi kvalitní překlad, však nemůže znamenat, že jeho úsilí zůstane neoceno. Opomíjení práce překladatelů a tlumočnicků je téma, ke kterému se Miguel Ángel Vega ve svých článcích a studiích opakovaně vrací. O představitelích této disciplíny historie příliš nemluví – ani historie literární ani ta obecná, natož aby práce tlumočnicků a překladatelů vešla do společenského povědomí. Pokud se podíváme na výklad historických událostí, mohlo by se zdát, že všechny zúčastněné strany hovořily jediným společným jazykem, že jazykové rozdíly nesehrály vůbec žádnou úlohu. Zmíňme např. dobývání a kolonizaci Ameriky, kterou se budeme detailněji zabývat v další kapitole, nebo příměří uzavíraná po bitvách a válkách... Zásluhy překladatelů a tlumočnicků jsou zapomínány v oblasti mezinárodních vztahů obecně (Vega, 2007a: 133).

O tématu pojednává ve stejném duchu také Julio-César Santoyo, který upozorňuje na paradoxní situaci překladu. Nelze zpochybnit, že postavení překladu je v kultuře a literatuře zásadní. Tím spíše překvapuje, jak často se na překladatele zapomíná. Santoyo využívá pro ilustraci případ některých známých autorů, jmenujme např. Miguela de Unamuna či Pabla Nerudu. Oba si získali věhlas pro svou vlastní tvorbu, nicméně o

⁵ „Překlad chápu jako pokus o vytvoření textu tak transparentního, že nebude vypadat jako překlad. Dobrý překlad je jako skleněná tabule. Vnímáte, že tam je, pouze jsou-li na ní vidět malé kazy – škrábance, bubliny. Ideálně by tam neměly být žádné. Překlad/sklo by nikdy by neměl/o poutat pozornost.“ (překlad RM)

překladatelské činnosti, která jim byla zdrojem obživy, se již nepíše. Santoyo hovoří o kulturní schizofrenii a kulturním pokrytectví. Na jedné straně si uvědomujeme, že aby dílo překonalo hranice vlastní kultury, musí být přeloženo, zároveň však překlada nepříkládáme dostatečný význam. (Zlatohlavá, 2008: 23). Dějiny překlada jsou dle Santoya téměř tak komplexní jako dějiny obecné. Pro ilustraci uvádí příklad Pyrenejského ostrova, kde se již přes 1400 let překládá minimálně do devíti jazyků. Dosud však neexistuje žádná publikace, která by vývoj disciplíny na poloostrově mapovala (Santoyo, 2011: 1-2).

Podívejme se nyní blíže na literaturu. Hovořit o jejím vlivu na společnost by vydalo přinejmenším na knihu. Jan Lukavec v zajímavém článku na serveru iliteratura.cz cituje několik příkladů z knihy *Sto nejvýznamnějších knih světové historie*. Dílo *Chaloupka strýčka Toma* bylo v přímém vztahu k občanské válce mezi Severem a Jihem, Jack London (*Tulák po hvězdách*) a Charles Dickens svými díly přispěli ke zlepšení situace ve věznicích.⁶ Tlumočení při Norimberských procesech vedlo k odsouzení nacistických zločinců, což mělo obrovský dopad na jednotlivce, národy i mezinárodní spravedlnost (Vega, Pulido, 2003: 26). Z novodobější literatury bychom si dovolili uvést výzkum *The greatest magic of Harry Potter: Reducing prejudice* zveřejněný v časopise *Journal Of Applied Social Psychology*. Studie uvádí, že čtení tohoto literárního fenoménu 21. století pomáhá zvyšovat toleranci a snižovat předsudky vůči tradičně stigmatizovaným skupinám (imigrantům, uprchlíkům, homosexuálům...).⁷ Tyto příklady slouží pouze pro ilustraci. Jestliže se literatura v jazyce svého vzniku těší takovému vlivu, musí se mu nutně těšit i v překlada. A neovlivňuje pouze společnost, nýbrž také vývoj jazyka a literatury.

3.2.1. Překlad jako součást literárního dědictví a kulturní identity

Dílo napsané v určitém kulturním prostředí reprezentuje jeho obyvatele, je jakýmsi obrazem skupiny či národa. Prostřednictvím překlada se daná kultura může prezentovat

⁶ LUKAVEC, Jan. Co (dnes) zmůže literatura anebo od Homéra ke gamebookům. In: *Www.iliteratura.cz* [online]. 21.2.2011 [cit. 2014-08-10]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/27871/co-dnes-zmuze-literatura-anebo-od-homera-ke-gamebookum->

⁷ VEZZALI, Loris, Sofia STATHI, Dino GIOVANNINI, Dora CAPOZZA a Elena TRIFILETTI. The greatest magic of Harry Potter: Reducing prejudice. *Journal of Applied Social Psychology* [online]. 2014, n/a-n/a [cit. 2014-08-10]. DOI: 10.1111/jasp.12279. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/jasp.12279>

ostatním, a stát se tak součástí kultury světové, doplnit celkový obraz společnosti dané doby. Bez překladu je literární dílo „odsouzeno“ k šíření pouze v rámci svého kulturního prostoru, překlad mu umožňuje tyto hranice překonat. Tzv. *endopřekladem* země obohacuje své národní dědictví o nové kulturní prvky, naproti tomu tzv. *exopřekladem* (Santoyo v této souvislosti používá termíny endosmóza a exosmóza⁸) se odhaluje světu a obohacuje mezinárodní literaturu a kulturu (Vega, 2007a: 135-136). Přeložené dílo působí ve dvou kontextech, stává se součástí dvou literatur. Svým původem, hodnotovou strukturou a ideovým pozadím je produktem země a epochy svého vzniku. Svou konkrétní jazykovou formou a předpokládaným čtenářstvím se ztotožňuje s působištěm překladatele. Už výběr díla je tedy projevem „kulturní komunikace“ (Vilíkovský, 2002: 61).

Národní literatury jsou tedy provázané a závislé na překladu. Zaprvé, jak uvádí Miguel Ángel Vega, překlad umožňuje zemím uvědomit si vlastní jazykové a literární možnosti – vždyť antický Řím odhalil svůj literární potenciál ve chvíli, kdy byla do latiny přeložena Homérova *Odyssea*. Moderní němčina se ustavila s Lutherovým překladem bible, slovanská kultura s překlady Cyrila a Metoděje. Podíváme-li se na příklad Španělska, konkrétně na zlatý věk, uvědomíme si, jak zásadně se překlad promítl do literárního vývoje. Překlad Petrarcky se stal tvůrčím podnětem pro Garcilasa de la Vegu, německá náboženská literatura zásadně ovlivnila španělské mystiky a překlady Erasma inspirovaly řadu humanistů jak ve Španělsku, tak v Latinské Americe (Vega, 2007a: 131). O schopnosti překladu obohacovat cílový jazyk a kulturu skrze „dovoz“ nových směrů a proudů hovoří i Jiří Levý, když v tomto ohledu cituje *Francouzskou poezii nové doby* od Karla Čapka. Překlad může domácí literatuře pomoci objevovat nové vývojové možnosti (Levý, 1983: 100).

Překlad jako transtext tedy putuje z jedné národní literatury do druhé, je nositelem kultury a podnětem pro její další vývoj. A pokud při výkladu dějin zcela opomínáme překlad jako součást národních literatur, zapomínáme na zcela zásadní část literárního dědictví. A právě tímto (chybným) způsobem byly dosud dějiny literatury sepisovány (Vega, 2007a: 131).

⁸ Zlatohlavá, 2008: 26.

3.2.2. Metodologie historického zkoumání překladu

Přes veškerou uvedenou kritiku Miguel Ángel Vega uvádí, že stav historického zkoumání překladu se od akademizace překladu zlepšil. Vznikly výzkumy, které se postupně začínají promítat také do výuky. Profesor Vega zmiňuje v této souvislosti některé průkopníky, patří mezi ně např. Georg Steiner, Antoine Berman, Henri van Hoof, André Lefèvre, Lawrence Venuti, Jean Delisle a Judith Woodsworth. Také Miguel Ángel Vega výrazně přispěl, a to (mimo jiné) dílem *Textos clásicos de teoría de la traducción* (1994). Ze španělských translatoLOGŮ zmiňuje rovněž Julia-Césara Santoya, Claru Foz či Francisca Lafarga. Za zásadní považuje přínos Jesúse Baigorriho, který svou prací položil základy studia dějin tlumočení, a připomněl tak existenci představitelů této disciplíny, jejichž role se rovněž nedoceňuje. (Vega, Pulido, 2003: 26).⁹

Jak by se tedy měl překlad historicky zkoumat?

- a) Pro vytvoření uceleného obrazu dějin překladu je třeba, aby se související výzkumy vzájemně doplňovaly a ovlivňovaly. V opačném případě nelze srozumitelně zmapovat aktivitu kulturního systému v určitém období nebo určité zemi (Vega, Pulido, 2003: 26).
- b) Musí převládat všeobecný výklad nad monografickým. Dokumentárních prací existuje celá řada. Nyní je potřeba syntetizovat a představit stav disciplíny v různých časových a místních kontextech. Ačkoliv je při zkoumání překladu snadné ztratit perspektivu, je důležité, obrazně řečeno, nevidět pouze stromy, ale, pokud možno, i les. Obtíže přináší množství dat a událostí. Historik překladu je nucen si některé vybrat a hrozí, že nějakou důležitou událost či důležitý faktor opomene. Tato volba tedy do výkladu dějin překladu vnáší prvek nahodilosti (Ibid: 21-23).
- c) Zároveň je třeba, aby se studium disciplíny věnovalo samotným překladům, nikoliv pouze překladatelům. Překladatel je samozřejmě velmi důležitý, pokud se však zaměříme pouze na jeho osobu, unikne nám mnoho významných okolností. Musíme si uvědomit, že na vzniku překladu se podílí řada subjektů – autor, překladatel, vydavatel, vědecké a literární proudy a veřejnost – ti všichni

⁹ O Baigorrim napsala v roce 2014 diplomovou práci Milada Pejchalová.

mají na vzniku překladu svůj podíl. Je velmi důležité vzít v úvahu všechny proměnné, jež do procesu vstupují – literární tvorbu, sociologickou evaluaci čtenářů, ekonomickou politiku, vědecké a filologické vědění a zároveň oficiální akademická centra a autority mající vliv na vznikající produkt. Překlad je ekonomický prvek a jev, jenž se vyvíjí v čase a řídí se nabídkou a poptávkou. Je třeba hledět na kontext, ve kterém překlad vzniká, mapovat zásah externích subjektů, jako například literárních agentur, státní podpory, knižních veletrhů nebo národních a mezinárodních cen pro překladatele.

- d) Mapování překladu nebude kompletní, nezohledníme-li také jeho společenský, kulturní a politický dopad (Ibid, 2003: 21-23).

3.3. Miguel Ángel Vega a dílo Jiřího Levého

Skutečnost, že v této diplomové práci citujeme na několika místech Jiřího Levého, není nijak překvapivá, a to z několika důvodů. Zaprvé, Levého dílo je pro českou translatologii stěžejní. Zadruhé, Levý s Miguel Ángelem Vegou spolu v mnoha věcech souzní, a to i přes desítky let, které je dělí. A zatřetí, byl to právě Miguel Ángel Vega, kdo uvedl dílo Jiřího Levého do španělské translatologie. Levého myšlenky zařadil do díla *Textos clásicos de la teoría de la traducción* (1994) a zprostředkoval tak jejich recepci ve španělsky mluvících zemích. (Kralová, 2012: 72). Jeho studie *El caso Levý: Fenomenología de su recepción y valoración de sus aportaciones en el contexto de la traductología de la época* vyšla v roce 2011 v rámci publikace *Posibilidades y límites de la comunicación intercultural* (Jana Králová, ed.) a byla rovněž převzata brazilským časopisem *Scientia traductionis*.¹⁰

Vraťme se nejprve k tomu, co mají Miguel Ángel Vega a Jiří Levý společného. Oba hovoří o nutnosti zabývat se dějinami překladu. Bez nich nemůžou být dějiny literatury ani samotná translatologie úplné. A oba kladou důraz na kulturní rozměr překladu. Profesorka Jana Králová shrnuje společné rysy díla Jiřího Levého a Miguela Ángela Vegy do tří hlavních bodů:

¹⁰ Levého dílu se věnuje číslo 11/2012 nazvané (Re)descobriendo Jiří Levý: <https://periodicos.ufsc.br/index.php/scientia/issue/view/1888>

1. Překlad jako rozhodovací proces – překlad je vnímán jako sled rozhodnutí ze strany překladatele, který vybírá z (většinou) omezeného množství variant. Daný výběr potom následně ovlivňuje další volby.
2. Implicitní přítomnost příjemce
3. Překladatelova tvořivost vzhledem k textu i cílovému příjemci
(Králová/Albadalejo, 2013: 73-77)¹¹

Oba rovněž zdůrazňují roli překladatele jako zásadního článku v překladatelském procesu. Překlad není jen styčným bodem mezi dvěma jazyky, lze ho považovat za projev tvůrčí individuality překladatele (Levý 83: 30). Dále také vyzdvihují nutnost kongeniality mezi překladatelem a autorem originálu. Oba rovněž charakterizuje skutečností, že k teorii překladu přistupují pragmaticky – měla by především pomoci překladatelům při výkonu jejich práce (Králová/Albadalejo, 2013: 72,78).

Proč tak dlouho trvalo, než zahraniční translatologové Levého objevili? Miguel Ángel Vega uvádí především jazykové a politické důvody. V době, kdy Levý psal, tedy v 50. až 60. letech, byla translatologie rozdělena za západní a východní blok (a bloky mezi sebou příliš nekomunikovaly). K tomu přičtíme, že jako autor píšící v malém jazyce, byl Levý odsouzen k „oblivionismu“ stejně jako další autoři, kteří se nepodřídili mezinárodní nadvládě velkých jazyků - nejdříve němčiny a francouzštiny a následně angličtiny, jejíž znalost se stala imperativem postmoderní doby.¹² Ač byl Levý anglista, jeho dílo se překladu do angličtiny dlouho nedočkalo.¹³ Do rukou Miguela Ángela Vegy se dostalo v německém překladu. Právě skrze němčinu a ruštinu Levého dílo nakonec, byť ve velmi omezené míře a se zpožděním, překonalo geografické hranice a proniklo do zahraničních odborných kruhů.

Zmíněná jazyková nevýhoda způsobila časový posun mezi vznikem a recepcí díla českého translatologa. Jak Vega zdůrazňuje, Levého myšlenky byly průkopnické. A to nejen chronologicky, ale také svou kvalitou. V Levého době se translatologie tématy jako mezikulturnost, intertextualita, postkolonialismus či textový kanibalismus ještě

¹¹ Zdroje uvedené v podobě příjmení/Albadalejo označují kapitoly v knize *Al humanista, traductor y maestro Miguel Ángel Vega Cernuda*.

¹² více o významu angličtiny a jejím vlivu na práci tlumočnicků a překladatelů v rozhovoru (viz příloha).

¹³ Anglický překlad *The Art of Translation* v překladu Patricka Cornesse a s předmluvou Zuzany Jettmarové byl vydán v roce 2011 (Benjamins Translation Library).

zdaleka nezabývala. A zmiňme rovněž dějiny překladu, které tehdy nebyly považovány za nutnou součást vznikající vědy o překladu (Králová, 2011: 11-20).

Přesto se však o přínosu Jiřího Levého odborníci téměř nezmiňují – pokud vůbec, většinou jen velmi omezeně. Miguel Ángel Vega ve své studii překládá seznam teoretických děl, která odkazují na Levého myšlenky, byť většinou nedostatečně: James Holmes – *The Nature of Translation*, Venuti – *Translator's invisibility*, Amparo Hurtado – *Traducción y traductología*. Nejvíce prostoru mu věnuje Edwin Gentzler ve svém díle *Contemporary Translation Theories* (1993) a rovněž Radegundis Stolze (Ibid: 11-20).

Miguel Ángel Vega nás ve své studii uvádí do kontextu translatologie v šedesátých letech. Levého *Umění překladu* bylo publikováno v roce 1964. Ve stejné době vznikají např. Mouninovy *Les problèmes théoriques de la traduction* (1963), Vinayova a Darbelnetova *Stylistique comparée* (1957) či Catfordovo dílo *A linguistic Theory of Translation* (1964). Tento seznam i výše uvedené argumenty dle Miguela Ángela Vegy dokazují, že - byť to translatologická obec objevuje se zpožděním – Jiří Levý stál u zrodu moderní vědy o překladu (11-20).

4. Vzdělání a profil překladatele

Jak říká Miguel Ángel Vega: „*El traductor literario nace y se hace*“. Překlad je zároveň uměním a řemeslem; spočívá v poznání a věděni. Nezbytným předpokladem pro dobrého překladem je zvědavost, touha vědět, co si myslí druhý. Zároveň musí být ochoten k dlouhému (celoživotnímu) a komplexnímu vzdělání. Základ může budoucí překladatel získat na univerzitě, velmi důležitou součástí však tvoří i osobní rozvoj.¹⁴

Pokud jde o univerzitní vzdělání, to by dle profesora Vegy mělo potenciálnímu profesionálově v oboru mezikulturní komunikace teoreticky poskytovat tradiční statut humanitně vzdělaného člověka. Pokládá zároveň otázku, zda nedošlo plochou, jednodimenzionální výukou spíše k tomu, že se z překladu stalo povolání jako každé jiné... Kompetence překladatele se, pokud jde o všeobecné znalosti, značně snížily. Pokud si student zvolí humanitní obor, měl by mít dle profesora Vegy čas na četbu. Právě intenzivní četba (s důrazem na klasická díla) je základem pro již zmíněný osobní rozvoj. Dále zdůrazňuje hluboký vědecký zájem a lásku k rodnému jazyku. A za klíčový rovněž považuje volný čas, protože právě ve svém volném čase se překladatel formuje (četba, hudba, divadlo). Tak byla ostatně slovo *scholé*, od kterého se odvozuje španělské *escuela* (škola) chápáno v minulosti: *scholé* = volný čas (*ocio*).¹⁵ Studenta překladatelství je rovněž potřeba při nástupu na univerzitu nadchnout. Je důležité, představit mu, co se v oboru dokázalo, uvést ho do dějin překladu, pomoci mu získat základ „profesního vědomí“ (*conciencia profesional*). Studenti, kteří na školu přichází, si totiž své budoucí povolání do souvislosti s historickým vývojem nedávají (Ochoa, 2009: 410).

Univerzitní výuka v oboru překladatelství by se měla zakládat na řešení jazykových problémů, problémů týkajících se kognitivního pochopení zdrojového díla a jeho vyjádření v cílovém jazyce. Takové vzdělání musí být vystavěno na třech pilířích – na znalosti teorie (obecné y aplikované), dějin a kritiky překladu. Takový stav však v současné době neplatí. Ve většině případů se vzdělání překladatele omezuje na předání teoretického základu týkajícího se procesu překladu, konceptu ekvivalence,

¹⁴ citováno z rozhovoru, viz příloha.

¹⁵ Ibid.

typologie textů a překladatelských strategií. Výuka se zaměřuje především na podstatu překladu jako procesu přetvoření textu A na text B. (Vega, Pulido, 2013: 14).

Jak jsme již uvedli, Miguel Ángel Vega považuje za zásadní, aby absolventi překladatelských oborů měli rozsáhlé humanitní vzdělání. Studium by zároveň mělo být delší, nejlépe šestileté. Profesor Vega přirovnává ideální průběh překladatelského univerzitního vzdělání k tomu lékařskému. Také překladatelé by měli studovat déle a následně absolvovat různé „atestace“. Absolventy tříletých programů nelze po ukončení studia považovat za profesionály. V některých oborech se člověk může vzdělávat postupně, absolventi překladatelských programů však mají od začátku velkou zodpovědnost za texty, které vytváří (Ochoa, 2009: 409).

Tuto kapitolu by bylo možné strhnout konstatováním, že potřebujeme rozšířit a zintenzivnit výuku. Zároveň také změnit učební plány. Vyučuje se příliš technických předmětů (terminologie, dokumentace) a zanedbává se obsah a selský rozum, který je často pro překlad nejpodstatnější, neboť i bez univerzitního vzdělání byli překladatelé schopni vytvořit kvalitní překlady (Ochoa, 2009: 409). V současné době tvoří kulturní komponent výuky sotva 10 %, kulturní a tematická příprava tedy zůstává i nadále nedostatečnou. Překladatel by měl mít obecný základ a na něj vršit technické dovednosti. Překladatelé by si měli v zásadě osvojit čtyři typy kompetencí:

- bilingvní a „bikulturní“
- kognitivní a tematicko-encyklopedickou
- instrumentální
- překladatelskou (Vega, 2007b: 33, 35)

5. Historický vývoj překladu

Jak vyplývá z úvodu této práce, Miguel Ángel Vega se hojně věnuje dějinám překladu. Pro vysvětlení vývoje této disciplíny v průběhu staletí využívá analogie s lidským životem. Antika představuje dětství – v tomto období vznikají první překlady, překládá se z řečtiny do latiny (např. Cicero, Livius, Terentius). Do období dospívání se překlad dostává s příchodem středověku. Ve středověku se rozvíjí řada projektů, jež se stávají základem pro další vývoj evropské kultury. Vzniká známá Toledská škola vedená králem Alfonsem X. a překlad rozkvétá např. také v bagdáském Domu moudrosti (Bayt al-Hikma); můžeme hovořit o snaze ustavit komunikaci mezi jednotlivými národy a kulturami. Práh dospělosti podle Miguela Ángela Vegy překlad překračuje v renesanci (Vega, 1996/1997: 71).

Vývoj překladu úzce souvisel s vývojem společnosti. Překlad výrazně napomohl vytvoření evropské kultury – vedl k tomu, že si lidstvo uvědomilo společné kulturní dědictví (a literární dědictví tvoří velkou část kulturní identity národů). Stal se nástrojem pro šíření a přijímání kulturních směrů a hodnot. Literatura, dříve určená pouze nejučenějším, se díky knihtisku a překladu popularizovala, překlad zprostředkoval antickou i soudobou literaturu masám. A nejen to - lidé získali nově přístup k náboženským knihám, jež si mohli sami přečíst a interpretovat. Překladatelská činnost rovněž vedla k filologickým úvahám a přispěla k ustálení a obohacování jazyků. A nešířila se pouze literatura umělecká, ale i odborná, a to ze všech oborů lidské činnosti (Ibid: 72).

Můžeme tedy říci, že společenské dění ovlivňovalo vývoj překladu a vývoj překladu ovlivňoval společenské dění. Podívejme se nyní na to, jak tuto evoluci mapuje Miguel Ángel Vega. Začneme obdobím, kdy překlad dosahuje plnoletosti, tedy renesancí.

4.1. Humanismus a renesance

V období humanismu a renesance překlad rozkvétá. Slaví se návrat k Antice a tedy i k překladu. Antičtí klasici jsou překládáni do moderních jazyků, aby si je mohl

přečíst každý. Už na začátku středověku jsou nejpřekládanějšími autory Cicero a Plútarchos. Vyskytují se dokonce i paradoxní případy, kdy se klasická díla překládají z latiny zpět do řečtiny.

Zároveň se klade velký důraz na moderní klasiky – především italské – kteří přispějí k postupnému kulturnímu sjednocování Evropy. V patnáctém a šestnáctém století překlad představuje jádro světové literatury. Je také prvním krokem k nové, moderní a univerzální koncepci kultury. Překlad se stává projevem kulturního chování a jeho zásluhou vznikají nové estetické proudy (Vega, 1996/1997: 72).

Oproti předchozím obdobím vliv překladu za renesance roste. V překladatelské praxi se začínají přímo reflektovat společenské a politické události. Výběr textů a práce překladatele se ocitají pod drobnohledem vládnoucích struktur. Překlady se stávají důležitou součástí veřejného života i politického zájmu, a to především díky vynálezu knihtisku. Jestliže totiž překlad nevyhovuje požadavkům vládnoucí moci, může představovat velmi nebezpečný nástroj. Z překladu těží i nově vzniklý vydavatelský průmysl, který by pouze z domácí produkce nepřežil (Ibid: 72).

Ve Španělsku se překládají především díla náboženská, nicméně velké zastoupení mají i knihy světské. Mezi katolickými můžeme jmenovat díla mystiků, jež byla překládána na rozkaz kardinála Cisnerose. Na opačném konci spektra bychom potom našli překlady rytířských románů. Dílem věrně reprezentujícím toto období je *La Celestina* od Fernanda de Rojase, neboť v sobě kombinuje obě roviny, náboženskou i pohanskou. Překlad se těší značné kulturní prestiži, a to až do té míry, že se z moderních jazyků překládají díla do latiny (činnost stěží zisková). Zajímavým počinem, který odpovídá popularizaci literatury, byl např. vnitrojazykový překlad děl německého humanisty a satirika Sebastiana Branta. Ta byla převedena do „nižší“ němčiny, pravděpodobně kvůli lepší prodejnosti knihy (Ibid: 72,74).

Hovořili jsme o obrovském politickém vlivu překladu, ten však má také výrazný dopad na lingvistické struktury. Překlady se v této době stávají hnací silou pro studium filologie. Překlad z klasických jazyků představuje pro moderní jazyky výzvu. Miguel Ángel Vega v této souvislosti ve svých studiích cituje celou řadu španělských klasiků – humanistů, diplomatů, spisovatelů – kteří na základě vlastní praxe přichází s teoretickými úvahami o překladu. Většina z nich navazuje na principy vyjádřené sv. Jeronýmem (Vega, 1994: 63).

4.1.2. Věrnost vs. volnost v podání španělských humanistů

Dějiny teorie překladu se dle Miguela Ángela Vegy odjakživa odvíjely od klíčového a nekončícího sporu, „dialektického pnutí“ mezi věrností a volností při překládání. Zmíněná polemika se stala středobodem vědní disciplíny. Tradičně se tedy vytvářely dva tábory. První redukoval věrnost na doslovný způsob překládání, druhý upřednostňoval estetickou hodnotu cílového textu před zachováním rysů textu zdrojového. Rozpor mezi věrností a volností překladu vedl ke vzniku řady metod. Celý proces však ve výsledku spíše směřoval ke snaze nalézt jakousi zlatou střední cestu a tedy nutnost spokojit se s kompromisem (Vega, 1994: 61-62).

Překladatelské postupy byly a jsou otázkou metodologického přístupu. Miguel Ángel Vega se domnívá, že tato metodologická dialektika je odrazem pracovního svědomí překladatele. Zakládá se na nevyhnutelném dilematu jazykového překladu, jenž se musí vypořádat s rozdílnostmi mezi jednotlivými jazyky. Výchozí text klade na text cílový nároky, kterým nemůže vždy vyhovět. Překladatel se tedy snaží dosáhnout kompromisu a potřebuje a posteriori ospravedlnit svá rozhodnutí a upokojit vlastní výčitky. Vývoj překladu naznačuje, že utopickým ideálem by byla doslovnost, ta však není v praxi reálná (Vega, 1994: 62-63).

Jak jsme již zmínili, byl to sv. Jeroným, kdo odmítl metodu překladu *verbum pro verbum*, a to ve svém díle *Epistola ad Panmachium „de optimo genero interpretaci.“* A právě jeho přístup se stal jakýmsi vzorem pro středověké překlady. Pokud bychom se dle Miguela Ángela Vegy podívali na vývoj španělské teorie překladu, zaznamenali bychom nadvládu principu „smyslu“¹⁶ Překladatel musí být především srozumitelný, soustředit se na to, co chtěl autor původního textu sdělit (Ibid: 63-64). Slovy Jiřího Levého bychom mohli říci, že překladatel nejprve hledá objektivní ideu díla, tj. interpretuje originál a hledá objektivní hodnoty, a následně si stanovuje interpretační stanovisko (Levý, 1983: 60-61).

Na sv. Jeronýma navázal např. židovský filosof Maimonides (1138-1204), který soudil, že pokud by se překladatel uchýlil k doslovnému překladu, výsledek by byl nesrozumitelný. Domníval se navíc, že takový přístup není spravedlivý, neboť úkolem

¹⁶ „traducción sensual“

překladatele je především myšlenky objasňovat.¹⁷ Obdobný názor sdílel i Alfonso de Cartagena (1384-1456), španělský humanista, diplomat, historik a spisovatel. Alfonso de Cartagena hovoří o nutnosti zachovat záměr původního textu i za cenu toho, že by slova měla být pozměněna. Každý jazyk vykazuje odlišnosti, a pokud by překladatel přistoupil k doslovnému převedení, výsledný text by byl nesrozumitelný a méně kvalitní. Za předpokladu že se nejedná např. o text s náboženským či morálním obsahem, není nijak škodlivé vyjádřit úmysl zdrojového textu co nejvhodněji za pomoci prostředků dostupných v jazyce cílovém. Alfonso de Cartagena ve svých pracích zmiňuje koncepty (vyjádřené empiricky), které známe z dnešní translatologie. Využívá pojem *ampliación*, tedy „rozšíření“. Dochází k němu v případě, kdy pro výstižný překlad musíme jedno slovo ve zdrojovém textu vyjádřit více slovy (Vega, 1994: 65). V kontextu teorie Jiřího Levého bychom takový překladatelský postup mohli nazvat „zlogičťováním textu“, jednalo by se tedy o jeden z typů intelektualizace. Stejně tak by se mohlo jednat o nivelizaci, kdy překladatel v důsledku nedostatečných jazykových prostředků ochudí cílový text (Levý, 1983: 145-146).

Alfonso de Madrigal (1410-1455) zdůrazňuje překladatelské problémy vycházející z nevyrovnaného konceptuálního vývoje jazyků. V kontextu 15. století se jedná konkrétně o srovnání lidové latiny s řečtinou a klasickou latinou, tedy vyspělejšími jazyky, schopnými vyjádřit více významových vrstev. Také tento překladatel odmítá doslovnost. Na sv. Jeronýma odkazuje např. také Karel z Viany, překladatel Aristotelovy *Poetiky*, a Alonso Fernández de Madrid (Vega, 1994: 65-66). Druhý zmiňovaný dokonce přichází s vlastní terminologií pro překladatelské postupy. Objevují se termíny jako *rodeos*, *suma* nebo *mutación*, které by bylo možné přeložit jako „vytáčky“, „shrnutí“ a „obměna“. Hovoří tedy o možnosti využít při tvorbě textu v cílovém jazyce většího (*rodeos*) či menšího (*suma*) počtu slov, nebo výrazů jiných (*mutación*). Alonso Fernández de Madrid prosazuje adaptaci výsledného textu potřebám cílového publika. V tomto kontextu se domnívá, že např. Erasmovu kultivovanou latinu je nutné přeložit do jazykového registru srozumitelného všem (Vega, 1994: 66-67).

Dalším z odpůrců doslovnosti byl španělský humanista a filosof Luis de Vives, autor díla *El arte de hablar* z roku 1532, který si rovněž uvědomoval problematičnost

¹⁷ Quien pretende traducir de una lengua a otra e intende verter siempre una palabra únicamente en otra palabra que le corresponde, producirá mucha fatiga y dará una traducción oscura y confusa. Este metodo no es justo: el traductor, por el contrario, debe sobre todo aclarar el desarrollo del pensamiento, después copiarlo en otra lengua.

překladu vycházející z rozdílnosti jazyků. Zároveň jednotlivé překladatelské problémy označil vlastními termíny. Objevují se např.: *ampliación* (rozšíření), *reducción* (redukce), *omisión* (vynechání), *equivalencia* (ekvivalence), *falso amigo* (falešný přítel). Luis de Vives svým přístupem k překladu předjímá teorii tzv. „belles infidèles“, později široce přijímané ve Francii. V jeho pojetí překlad představuje v podstatě adaptaci, hlavní úkol spočívá v zachování poetiky originálu bez ohledu na využití jazykové prostředky (Vega, 1994: 68). Luis de Vives může být tedy považován za jednoho z průkopníků normalizace překladu (Vega, 1996/1997: 74).

Z českého pohledu je zajímavé, že na Luise de Vivese ve svém díle odkazuje J. A. Komenský. Ačkoliv se Komenský zabýval výukou jazyka a Vives překladem, lze v jejich dílech najít paralelismy. Oba například hovoří o důležitosti porozumění textu, o vztahu jazyka a mimojazykové reality nebo o skutečnosti, že pro pochopení slova je nutné vnímat ho v kontextu (Kullová, 1991: 344-346).

Vyznavačů doslovného překladu se v době renesance a humanismu vyskytlo mnohem méně. Doslovný způsob překládání se využíval především u překladu náboženských děl, ať už z úcty k textu nebo ze strachu z pronásledování inkvizicí. Fray Luis de León v tomto kontextu přistupuje k překladu filologicky. Překladatel musí zůstat věrný originálu, nic nepřidávat ani neubírat, zachovat kvalitu i významovou mnohovrstevnatost originálu. Přísně rozlišuje práci překladatele, který musí být zcela doslovný, a tlumočnicka, jenž má větší pole působnosti. Pokud však jde o světské texty, konkrétně poezii, i Luis de León přistupuje k překladu volněji a trvá především na skutečnosti, že cílový text by měl znít přirozeně. Obecně však Luis de León stojí ve svém doslovnějším přístupu k překladu osamoceně. Většina jeho kolegů v dané době vyznává již zmíněný volnější přístup, přiklání se k tzv. „dynamickému překladu“, tedy typu překladu, který se soustředí především na smysl, obsahovou stránku textu, nikoliv na stránku formální (Vega, 1994: 68-69). Řečeno slovy Cicera: „*Zachoval jsem obraz, nikoliv barvy: nepočítal jsem slova, ale zvažil jsem je: nezajímá se o jejich počet, ale o jejich hodnotu*“ (Ibid: 71).¹⁸

¹⁸ „Copié la imagen, no los colores: no conté las palabras, sino las pesé: no miré el número sino el valor.“ (ze španělštiny RM)

Vidíme tedy, že se většina autorů skutečně odkazovala na sv. Jeronýma. Zároveň z výše uvedeného vyplývá, že mnohé termíny, které dnes využíváme, tvořily součást překladatelských úvah již v 16. století.

4.1.3. Náboženské překlady

V mnoha evropských zemích překlad umožnil volný přístup lidí k náboženskému textu.¹⁹ Díky překladu tedy v některých zemích dospívá ke svému konci kultura zprostředkované teologie. Každý si nově může na bibli vytvořit vlastní názor – může si ji přečíst v jazyce, kterému rozumí, už mu není překládána v cizí interpretaci. Právě na překladu bible se nejzřetelněji ukazuje dvojí potenciál překladu – osvícenský a politický. Překlad přináší možnost svobodně myslet (Vega, 1996/1997: 72).

Ne však ve Španělsku, kde vznik biblických překladů čelil po staletí značným překážkám. Hrozila perzekuce ze strany inkvizice, která si snažila uchovat moc ovlivňovat myšlení věřících. Ucelené překlady bible byly zakázány. Překládány směly být pouze její části a textu bylo radno dotýkat se co nejméně. Výjimku tvořil velký projekt pod vedením kardinála Cisnerose: vícejazyčné vydání bible *Biblia Políglota Complutense*. Veledílo mělo představovat podobný počín jako Lutherova bible v Německu nebo Bible krále Jakuba v Anglii. Takový překlad se mohl stát po boku *Dona Quijota* dalším kulturním milníkem a dílem, které podává ucelen obraz Španělska a španělštiny na přelomu 15. a 16. století.²⁰ Zaslouženého ocenění se však kardinálově bibli nedostalo - její velká část ztratila při námořním neštěstí.

Překlad náboženských textů představoval ve Španělsku poměrně riskantní počín. Přesvědčil se o tom Luis de León, překladatel *Knihy Jób* a *Písň písni* (tzv. *Šalamounovy písňe*), židovské svatební písňe, jednoho z nejznámějších dochovaných lyrických milostných textů (Vega, 1996/1997: 72). Za svůj překlad strávil několik let ve vězení. Za kacíře byl považován Casiodoro de Reina, sevillský mnich a luterán, který musel uprchnout do Basileje a Londýna. Právě v Basileji vydal v roce 1569 první kompletní španělský překlad bible označovaný jako *Biblia Reina-Valera* nebo *Biblia*

¹⁹ http://cvc.cervantes.es/trujaman/anteriores/diciembre_00/20122000.htm

²⁰ http://cvc.cervantes.es/trujaman/anteriores/diciembre_00/20122000.htm

del Oso.²¹ Další významný překlad vyhotovil Francisco de Encinas (1518-1552), humanista a významný protestant. Jeho překlad Nového zákona byl publikován v roce 1543. Dílo bylo z výše zmíněných důvodů okamžitě zakázáno a Encinas strávil rok a půl ve vězení.²²

Jakýmsi prvním evropským mučedníkem překladu se stal Étienne Dolet (1509-1546). Tento liberální literát a humanista skončil za uplatňování svého práva na svobodu projevu několikrát ve vězení. Přeložil například dialog *Axiochus*, ve kterém se popírá nesmrtelnost duše. Za svou opovážlivost byl Dolet v Paříži nakonec pověšen a upálen (Vega, 1996/1997: 73). O tom, že překladatelská činnost mohla být nebezpečná, se přesvědčil např. i Erasmus Rotterdamský (1466-1536), když proti němu nepřátelé použili jeho překlad díla *Enchiridion militis christiani, Příručka křesťanského vojáka*. Také anglický překladatel Erasma William Tyndale byl za svou práci pronásledován. Před hněvem Jindřicha VIII. uprchl do kontinentální Evropy. I tak ho však za „luteránský“ překlad pověsili a upálili jako kacíře (Ibid: 74,75).

4.1.4. Další evropské překlady a překladatelské reflexe

V období renesance vzniká také ve zbytku Evropy řada reflexí o překladu. Za některými z nich stojí například německý politik a humanista Řehoř z Heimburka. Ten si při doslovném překládání uvědomil úskalí, jež přináší rozdíly mezi dvěma jazyky, v tomto případě němčinou a latinou, a uvedl, že v němčině nelze používat všechny poetické ozdoby, jaké lze použít v latině (Vega, 1996/1997: 72). O teorii překladu pojednal i již zmíněný E. Dolet, který sepsal pojednání *De la manière de bien traduire*.²³ Dolet ve své předmluvě k Ciceronovu překladu představuje principy, které jsou dle jeho názoru cestou ke kvalitnímu překladu. Theo Hermans shrnuje jeho doporučení do pěti krátkých bodů:

1. Překladatel by měl rozumět obsahu originálu.
2. Překladatel by měl ovládat oba jazyky, s nimiž pracuje.
3. Překladatel by neměl překládat nahrazováním slova za slovo.

²¹ <http://www.protestantes.net/enciclopedia.asp?id=620>

²² <http://web.ua.es/va/histrad/documentos/biografies/francisco-de-encinas.pdf>

²³ „Jak správně překládat“

4. Překladatel by měl co nejvíce používat běžně mluvený jazyk.
5. Překladatel by měl psát příjemným stylem.²⁴

Velké množství překladů vznikající v této době s sebou však přináší i hrozbu pro moderní jazyky, do nichž se překládá. Přesněji řečeno možnost toho, že by byl domácí jazyk skrze překlad ovlivněn cizím. Ve Francii se v této souvislosti objevuje jev, který Miguel Ángel Vega nazývá „komplex ježka“. Tento komplex se zakládá na snaze ochránit francouzský jazyk před nebezpečím cizích vlivů (Vega, 1996/1997: 73). Právě tyto obavy dávají vzniknout řadě prací, např. Du Bellayovu dílu *La Défense et Illustration de la Langue Francoyse*, ve kterém vyjadřuje vlastní znepokojení i obavy básnické skupiny *Pléiade* v čele s Pierrem de Ronsardem. Hovoří o hrozbě, kterou pro jazyk a literaturu znamená překlad. Zároveň doporučuje překládat antické klasiky metodou imitace, a tak pomoci obohacovat cílový jazyk. Vybízí rovněž k vytváření neologismů s latinským či řeckým základem (Delisle, 2012: 34).

Pokud jde o další typy překladů, stojí za zmínku, že se překládala i díla praktická, např. z oblasti inženýrství, námořnictví nebo medicíny, tak jak tomu dříve bylo v arabské kultuře (Vega, 1996/1997: 75).

Za vůbec nejdůležitější událost v souvislosti s překladem a tlumočením považuje Miguel Ángel Vega Cernuda dobytí Ameriky. Tento střet světů a následná conquista a kolonizace by nebyly neproběhly tak, jak nám historici předkládají, nebýt přítomnosti a úsilí těch, kdo v této době zprostředkovali komunikaci mezi oběma civilizacemi - tlumočníků a překladatelů (Ibid: 75).

4.1.5. Překladatelé a tlumočníci při dobývání a kolonizaci Ameriky

V souvislosti s conquistou se objevují nejrůznější názory, v poslední době podporované zvláště zahraničními, především britskými a severoamerickými historiky. Většina z nich je, podle Miguela Ángela Vegy, nepřesná a zkreslující. Převládá tendence pojímat conquistu demagogicky a idealizovaně. Takový pohled je totiž

²⁴ Theo Hermans: https://www.ucl.ac.uk/translation-studies/translation-in-history/documents/Hermans_pdf

mnohem lépe přijímaný, než objektivní posuzování historických událostí (Vega, 2004: 81). Nikdo neodsuzuje např. to, že vojenské působení nativních amerických národů bylo přinejmenším stejně ničivé jako to španělské. Výsledek takového jednání se považuje za přijatelný politický řád založený na legitimní conquistě. Miguel Ángel Vega souhlasí se Serafinem Fanjulou, který ve své knize *Al-Andalus contra España, la forja del mito* uvádí, že se zapomíná, že přes veškeré omyly Španělsko v Americe předvedlo obrovskou snahu o zachování a studium kulturních projevů místních národů, jejichž odkaz by se nebyl lidí jako Bernardino de Sahagún, nebyl uchoval. Španělé tak tedy měli paradoxně na svědomí jak ničení, tak zachování původních amerických kultur (Ibid: 81).

Jak již bylo zmíněno, na překladatelskou a tlumočnickou práci tzv. *lenguas*, jazyků, a příspěvní misionářů, kteří prostřednictvím překladu pomohli zachovat další indiánská díla, historie zapomíná. Jakoby celá conquista a kolonizace byly zcela oproštěny o lingvistický prvek, nedílnou část jakékoliv lidské interakce. Objevení Ameriky je, jak jsme již zmínili dříve, dalším důkazem toho, jak malý význam přikládá historie a společnost obecně překladatelské (a tlumočnické) profesi. Španělští historici, kteří se účastnili střetu obou civilizací, si přínos práce překladatelů a tlumočnicků uvědomovali a ve svých dílech psali o jejím rozhodujícím významu. Překlad a tlumočení posloužily nejen jako nástroj komunikační, ale zároveň se staly zárukou spravedlivějšího zacházení. Doboví historici nicméně uvádějí také skutečnost, že kdyby byli v tomto ohledu lépe připravení, mohl být střet španělských dobyvatelů s domorodými americkými národy méně ničivý (Ibid: 83).

V souvislosti s rovným zacházením bychom na tomto místě rádi zmínili debatu, kterou ve Valladolidu v roce 1550 vedli Bartolomé de las Casas a Juan Ginés de Sepúlveda. Mimo dalších témat se zde hovořilo o právech amerických indiánů. Zastával se jich již zmíněný las Casas - tvrdil, že na indiány nelze pohlížet jako na zvířata nebo otroky. Považoval je za lidské bytosti s právem na důstojnost a politickou svobodu. Zastával názor, že by měli být začleněni do španělské společnosti, neboť mají potenciál stát se dobrými a řádnými křesťany. Neměli se tedy stát otroky, neměli být pozabíjeni (Sánchez, 2004: 91-92). Jak ve své práci uvádějí Iciar Alonso Araguás a Jesús Baigorri, samotný fakt, že Španělé využívali v rámci komunikace s indiány tlumočnický, dokazuje, že indiáni byli bytosti schopné artikulovaného projevu (Baigorri, Araguás, 2004: 6). Tedy další argument ve prospěch las Casase.

4.1.5.1. Kulturní a jazyková situace na novém kontinentě

Období renesance přineslo mnoho velkých objevů. Do kontaktu přicházely zcela heterogenní skupiny obyvatel. A ty se velmi rychle staly závislými na tlumočnících a překladatelích, představitelích nové profese, jejímž úkolem bylo stavět mosty mezi cizími kulturami.

Ve středověku evropské národy sdílely společný jazyk a náboženství (latinu a křesťanství), a tedy i prostor, v jehož rámci mohla komunikace probíhat bez větších problémů. Jakmile však Evropané postupně začali objevovat nová území, tyto společné jmenovatele zmizely. Objevení Ameriky představovalo bezprecedentní střet civilizací, světů, které se zcela lišily jazykově i kulturně (Vega, 2004: 83-84).

Že obě strany využívaly odlišné jazykové systémy, asi není třeba podotýkat. Účastníci tohoto civilizačního střetu se však spíše než s nepochopením jazykovým museli vypořádat s vzájemným nepochopením kulturním. Obě tyto roviny jsou samozřejmě velmi úzce provázány. Bez správného pochopení obsahu komunikace a jeho konotací nemůže být sdělení do cílového jazyka převedeno správně. Jazyková situace byla ještě výrazně ztížena tím, že indiánských jazyků se v Americe mluvila celá řada. Jen v Mexiku jich tehdy existovalo na 170 a často náležely do různých jazykových skupin či rodin. I indiáni měli se vzájemným porozuměním velké potíže. Jak uvádí profesor Vega, postupně se situace částečně vyřešila tím, že se - alespoň po dobu *conquisty* - stal jakýmsi univerzálním jazykem *nahuatl* (Ibid: 84).

Z předestřené situace lze usuzovat, že vzhledem k obtížnosti komunikační situace, muselo dojít k mnoha selháním. Důkazem takového neúspěchu je i název poloostrova Yucatán – z mayského „nerozumím“. Dle Miguela Ángela Vegy lze logicky vyvodit, že než se jedna ze stran naučila jazyk té druhé, museli dobyvatelé a původní američtí obyvatelé využívat znaků a gest. Nejednalo se pochopitelně o kodifikovaný znakový jazyk. Ekvivalenty byly k jednotlivým posunkům přiřazovány postupně, na základě intuice. Přestože v kronikách historici často užívají slovesa jako „říci“ či „odpovědět“, je pravděpodobné, že ve skutečnosti šlo spíše o gesta. Tytéž kroniky však zároveň popisují velmi komplexní komunikační situace, které si lze na této úrovni výměny informací přestavit jen těžko (Ibid: 105).

4.1.5.2. První tlumočníci

Jak jsme již zmínili, tlumočníci byli nazýváni *lenguas* nebo také *farautes*.²⁵ Výstižné označení, vzhledem k tomu, že k přenosu informací docházelo především ústně. Většina amerických civilizací neměla písmo. Tento fakt Španěly velmi překvapil. V evropské kultuře jazyk nebyl jen nástrojem komunikace, ale především důkazem kulturní nadřazenosti. Psaný jazyk stál nad jazykem mluveným. Americké domorodé národy využívaly piktogramy; pro účely výuky španělštiny a šíření křesťanství františkáni v pozdější fázi kolonizace učili indiány latince (Valero, 1996: 68).

O tlumočnících a překladatelích se zmiňují už první zprávy z Nového světa. Zpočátku anonymně. V případě překladu práci vykonávali v naprosté většině případů Španělé. Pokud jde o tlumočení, jednalo se téměř vždy o zástupce domorodých amerických národů. Ne však nutně. Podívejme se, jakými způsoby se tlumočníci rekrutovali. Stručný přehled podávají ve své studii *La mediación lingüístico-cultural en las Crónicas de la Conquista* Baigorri a Araguás. V zásadě rozlišují čtyři typy. Jako první uvádí domorodé indiány zajaté Španěly a poslané do Evropy, aby se naučili jazyky a kulturu, a následně mohli sloužit jako mediátoři. Druhou skupinu představují španělští vojáci a námořníci, účastníci objevitelských a dobovatelských výprav. Zatřetí hovoří o vzdělaných bilingvních indiánech – ti se seznámili s kulturou a zvyky obou zúčastněných stran. Do této kategorie spadá doña Marina, známá spíše pod jménem Malinche. Jejím příběhu se budeme záhy věnovat podrobněji. Čtvrtý případ představují španělští námořníci, kteří ztroskotali na amerických březích při dřívějších výpravách. Do této skupiny se řadí např. Gonzalo Guerrero a Jerónimo de Aguilar (Baigorri, Araguás, 2002: 4-5).

Jerónimo de Aguilar a Malinche

Tlumočníci účastníci se dobývání Mexika jsou vůbec první v dějinách, jejichž jména známe. Důkazy o jejich životě a působení se nám dochovaly díky předvědeckým historiografickým pracím jak Španělů, tak amerických indiánů. Tlumočníci jsou v nich často zmiňováni. Nejvíce se objevují jména Jerónima de Aguilar a Malinche. O

²⁵ Dříve synonymum pro tlumočníka. Další význam: „encargado de llevar y traer mensajes entre personas distantes y que se fian de él“ = důvěryhodný posel (zdroj: DRAE).

Malinche se hovoří zvláště často, např. i v tzv. *Florentinském kodexu*, etnografickém dílu, které vzniklo pod vedením Bernardina de Sahagúna (Vega, 2004: 96). Jak ve své knize *Doña Cristina* uvádí Cristina González, indiáni Marině připisovali značnou důležitost - její přítomnost při vyjednáváních byla taková, že ji považovali za spoluautorku komunikace, ne za „pouhou“ tlumočnici. Cortés byl v této souvislosti dokonce někdy nazýván „El Malinche“ (González 2002: 218-219).

Dalším důkazem toho, že práce tlumočnicků za conquististy vešla do povědomí, jsou dva výrazy, odvozené od jmen Malinche a Felipilla (viz dále), které vstoupily do lidové španělštiny. Malinche se stala prototypem zrádkyně vlastního národa - podlehla svodům dobyvatelů, dala přednost cizímu před vlastním a přešla na stranu nepřítele. Od jejího jména byl odvozen výraz *malinchismo* – malinchismus, který takové chování popisuje. Slovem *Felipillo* se v dnešní době označuje zkorumpovaný politik nebo politik sledující vlastní či zahraniční zájmy na úkor potřeb své vlasti (Ríos, 2005: 57).

Podívejme se nyní podrobněji na příběhy obou tlumočnicků. Jerónimo de Aguilar byl bývalým španělským vojákem, který ztroskotal při plavbě z přístavu Santa María la Antigua (dnešní Kolumbie) do Santo Dominga. Neštěstí se přihodilo u mayských břehů a Jerónimo de Aguilar byl spolu se svým kolegou Gonzalem Guerrerem zajat místním náčelníkem. Guerrero se v průběhu let do mayského kmene integroval. Naproti tomu, když v roce 1519 v oblasti přistál Cortés, se Aguilar se rozhodl následovat španělského velitele a sloužit mu jako tlumočnick (Delisle, 2012: 263-264).

Osobní příběh Malinche není přesně znám. Jen o jejím původu existuje řada vzájemně se vylučujících teorií. Nejpravděpodobnější z nich však uvádí, že se Malinche narodila v urozené rodině kolem roku 1505. Podle této teorie byl otcem Malinche náčelník z Coatzacoalcos. Když zemřel, její matka se znovu provdala a porodila syna. Marina proto byla prodána obchodníkům jako otrokyně. V této pozici se pravděpodobně dostala do područí dalších pánů, až se nakonec stala majetkem náčelníka z Tabasca. Ten ji spolu s dalšími devatenácti ženami daroval Cortésovi, který je následně rozdělil mezi své muže. Marina pocházela z oblasti, kde se hovořilo aztécky, a v průběhu svého života otrokyně si osvojila mayštinu. Když Cortés a jeho muži dorazili do města San Juan de Ulúa (stát Veracruz), setkali se s jazykem, kterému Aguilar nerozuměl. Zde začíná tlumočnická „kariéra“ Mariny, jejíž význam se ukáže být pro dobývání Mexika zásadní (Ibid: 264-265).

Když se v San Juan de Ulúa zjistilo, že mluví místním jazykem, stala se druhým Cortésovým tlumočnickem, resp. tlumočnicí. Marina nicméně se Španěly pobývala teprve měsíc a španělštinu zatím neovládala. Bylo tedy nutné, aby se jednání mezi oběma stranami účastnili oba tlumočníci. Marina tlumočila z aztéčtiny do mayštiny a Jerónimo de Aguilar následně z mayštiny do španělštiny. Kronikáři se shodují na tom, že se Marina naučila španělsky velmi rychle. A ačkoliv byl Jerónimo de Aguilar při tlumočení i nadále přítomen, jeho služeb již nebylo zapotřebí (Delisle, 2012: 264-265).

Z pohledu toho, jak dnes hodnotíme kvalitu tlumočení, si můžeme položit otázku, do jaké míry bylo možné dosáhnout alespoň relativní ekvivalence. Kromě toho, že komunikaci zprostředkoval tandem neprofesionálních tlumočnicků, je potřeba nezapomínat na již zmíněné kulturní a jazykové podmínky. Podle vyprávění španělských kronikářů se zdá, že komunikace zprostředkovaná Marinou a Jerónimem de Aguilar mohla být i velmi kvalitní a efektivní. Cortés při jedné příležitosti uvádí, že s Moctezumou vedl jednání, tlumočené Malinche, v němž nechyběl humor a žerty. Prameny také tvrdí, že když neměla Cortésova slova požadovaný účinek, dokázala jim ho Marina dodat svým projevem. Obecně je nicméně třeba předpokládat, že přesnost převedených informací nebyla příliš vysoká. Přes snahu tlumočnicků mohly z důvodu delšího komunikačního řetězce (indián – Malinche - Aguilar – Cortés) vzniknout obsahové odchylky od originálu (Vega, 2004: 92).

Na základě dostupných zdrojů Miguel Ángel Vega předpokládá, že tlumočnicků muselo být mnohem více. Ačkoliv jsou Malinche a Aguilar jediní, koho kroniky uvádí jmenovitě, je zřejmé, že měl Cortés k dispozici další (např. v situaci, kdy Aguilar a Malinche vyjížděli do bitvy). Španělé také žili víc než rok po boku Tlaxcalanů, v době, kdy se tento indiánský kmen stal jejich spojencem. Lze předpokládat, že se při této příležitosti vytvořila skupina jazykových expertů. Cortés navíc vysílal posly do celého Mexika, nutně tedy musel mít k dispozici celý tlumočnický tým (Ibid: 95).

Abychom porozuměli problematice tlumočení v tomto období, je také potřeba si uvědomit, že tlumočníci při conquistě museli plnit více než jeden úkol. Často jim byl svěřován také výklad evangelia či je využívali jako posly, špiony, informátory, atd. Později, při kolonizaci, se tlumočníci účastnili také každodenního výkonu práva, a to když asistovali u soudů. Carmen Valero Garcés ve své práci uvádí, že vznikla postava

tlumočníka-posluchače. Takový tlumočník měl za úkol dohlížet na nestrannost soudců (Valero, 1996: 65).

4.1.5.3. Střety zájmů a neutralita tlumočnicků

Předestřeli jsme panující jazykovou a kulturní situaci. Nekodifikovaný znakový jazyk musel být velice nepřesný, znalost mluvených jazyků nedostatečná. Je však také potřeba, jak poukazuje Miguel Ángel Vega, vzít v úvahu střet zájmů tlumočnicků a nenávisť mezi oběma stranami. Tyto faktory mohly vést osoby pověřené zprostředkováním komunikace k nedodržování neutrality či dokonce záměrnému překrucování tlumočeného obsahu. Že muselo docházet k nedorozuměním, je tedy logické, nakolik se však jednalo o nedorozumění způsobená úmyslně, se můžeme pouze dohadovat. Doklady o nekalých praktikách tlumočnicků existují. Jako konkrétní příklad Miguel Ángel Vega připomíná případ Felipilla (Vega, 2004: 87-89).

Felipillo patřil do skupiny peruánských domorodých obyvatel, které Pizarro poslal do Španělska, aby se naučili španělsky. Když se potom Felipillo vrátil do Nového světa a doprovázel španělského velitele na dobovatelské výpravě v Peru, zamiloval se do jedné z žen inckého vládce Atahualpy. Uvádí se, že Felipillo následně úmyslně špatně tlumočil a jednal tak, aby přivodil Atahualpovu smrt. Jeden z příběhů uvádí Felipillovo pochybné tlumočení mezi dominikánským mnichem Vicentem Velardem a Atahulpou. Španělský mnich Inkovi ukazoval evangelium a sdělil mu, že z něho uslyší slovo boží. Údajně na základě Felipillova špatného přetlumočení Atahualpa evangeliem mrštil o zem. To bylo Španěly vnímáno jako svatokrádež a vedlo k Atahualpovu zajetí. Tím však dle dostupných zdrojů Felipillova práce neskončila. Vypráví se, že po několika dnech ve vězení Atahualpa požádal, aby mohl chvíli pobýt se svým lidem. Pizarro svolil. Brzy se však začala šířit zvěst, že incký císař chystá vzpouru. Tuto lživou fámu rozšířil právě Felipillo, který se toužil Atahualpy zbavit a získat pro sebe jeho ženu. Také na základě této události byl Atahualpa odsouzen jako zrádce a popraven (Ibid: 87-89).

Neutralita tlumočnicků však nebyla ohrožována jen konflikty mezi etniky a osobními zájmy jednotlivců. Postupně musela být na nově objevených amerických územích přijata opatření proti neoprávněnému obohacování ze strany tlumočnicků.

Tlumočníci se nesměli vzdalovat z místa bydliště a měli zakázáno přijímat jakékoliv dary, např. ženy nebo šperky (Vega, 2004: 90). K mnoha střetům a násilnostem při conquistě mohlo tedy dojít z důvodu nedostatečného porozumění. Miguel Ángel Vega z toho vyvozuje, že přítomnost nebo nepřítomnost tlumočnicků a překladatelů sehrála při tomto střetu civilizací zcela zásadní roli, ať v kladném, nebo záporném slova smyslu (Vega, 2004: 90).

Tématu neutrality tlumočnicků se věnuje rovněž studie Julia-Césara Santoya *Un quehacer olvidado: los intérpretes-traductores de navíos*, která vyšla v překladu v již zmíněné publikaci *Sedm tváří translatoologie*. Santoyo v ní hovoří o několika nařízeních přicházejících ze Španělska v souvislosti s prací tlumočnicků a překladatelů, neboť koruna přistoupila k regularizaci výkonu jejich povolání velmi brzy. Už od roku 1529 uvádí, že tlumočníci nesmějí přijímat žádné dary, od roku 1583 se hovoří o tlumočení pod přísahou. V roce 1630 se také stanovuje celý proces jmenování tlumočnicka, jemuž má předcházet přezkoušení, hlasování a schválení ze strany místního *caudilla* (Santoyo 2003: 5). Je rovněž zajímavé, že již v roce 1517 byla na příkaz Karla I. otevřena jazyková kancelář disponující týmem tlumočnicků a překladatelů. V 17. a 18. století působila pod názvem *Secretaría de Interpretación de Lenguas* a dodnes funguje jako jakýsi tlumočnický odbor španělského ministerstva zahraničí, pouze pod novým jménem: *Oficina de Interpretación de Lenguas del Ministerio de Asuntos Exteriores* (Zlatohlavá 2008: 54).

4.1.6. Františkáni v Novém světě

Kromě vlastního průběhu kulturního a jazykové střetu, k němuž došlo na konci 15. a na začátku 16. století, se Miguel Ángel Vega zabývá, a klade velký důraz, na další role, kterou sehráli španělští kolonizátoři. Probíhala výuka španělštiny i indiánských jazyků a zrodila se americká antropologie. Studium nativních amerických národů probíhalo již od počátku působení misionářů v souladu s nejmodernějšími historiografickými, lingvistickými a etnologickými standardy své doby. I dnes se

mnoho odborníků na střední a jižní Ameriku vrací k přínosu účastníků tzv. *conquista espiritual*, jak se christianizace Nového Španělska někdy označuje (Vega, 2014: 4).²⁶

V úvodu této práce jsme hovořili o tom, že práce tlumočnicků a překladatelů bývá dějinami často opomínána. Pokud si představíme, že byl představitel dané profese navrch členem mnišského řádu a svou činnost vykonával v Africe či jihoamerické Amazonii, v podstatě jako by neexistoval. Řád františkánů se k tomu charakterizuje vyznáváním skromnosti a pokory. I tento faktor přispěl k neviditelnosti františkánů v Latinské Americe a mnoho jejich zásluh dějiny přisoudily řádu jezuitů (Vega, 2012: 2).

4.1.6.1. Křesťan-intelektuál a historiografické vědomí

Na rozdíl od anglických či francouzských misionářů, kteří se zaměřovali především na výklad evangelia, španělští misionáři započali intenzivní práci, jejímž cílem bylo zachovat pro budoucí generace indiánské jazyky a kulturu (v latině, neboť, jak jsme si již uvedli, středo a jihoamerické civilizace písmo nepoužívaly). Tohoto úkolu se zhostili především františkáni a o svých objevech informovali španělskou korunu (např. *La Breve relación*, kterou Alonso de Zorita v roce 1570 poslal Filipu II). Tento zájem je dle Miguela Ángela Vegy důkazem toho, že si dobývající strana uvědomovala, že kultura nově objevených oblastí může tu evropskou obohatit (Vega, 2004: 97).

Františkánský řád byl založen v roce 1209 a už od svého počátku se těšil královské přízni, což s sebou přinášelo jak sociální, tak finanční podporu. Františkáni se věnovali především intelektuálním a náboženským tématům, stejně jako psaní a překladu. Na základě této specializace získal řád mnoho důležitých zakázek a zasloužil se o vznik řady významných překladů (Bueno/Albadalejo, 2013: 89,92). Podílel se například na již zmíněném velkém projektu *Biblia Políglota Complutense* kardinála Cisnerose.

Františkáni, podobně jako jezuité, sv. Jeroným, Wulfila nebo Cyril a Metoděj, byli tzv. křesťany-intelektuály. Projevili zájem a úctu k cizím kulturám a v zemích,

²⁶ termín poprvé použil francouzský historik Robert Ricard.

kteří navštívili, uchovávali dokumenty a paměti. Miguel Ángel Vega hovoří o historiografickém a překladatelském vědomí. Mnozí si totiž uvědomovali, že se dobývání a kolonizace Ameriky, její správa a christianizace stanou předmětem všeobecného vědeckého zájmu a následně i zájmu překladatelů (Vega, 2004:106).

4.1.6.2. Studium a výuka jazyků

Překladatelské a christianizační činnosti františkánských mnichů však musela předcházet velmi náročná filologická práce. Vznikly gramatiky, slovníky i knihy katechismu. Jejich gramatický, lexikografický a překladatelský zápal měl vlastenecký základ – františkáni zastávali názor, že taková činnost je v zájmu národa, neboť jej obohacuje. K tomu ovšem potřebovali mít značné povědomí o domorodcích, jejich jazycích a zvycích. Proto přistoupili ke studiu místních řečí. Bylo třeba porozumět indiánským jazykům a, pro lepší pochopení, je po evropském způsobu nějak systematizovat. Antonio Bueno uvádí, že se Františkáni za dobu svého působení v Latinské Americe seznámili s celkem šedesáti jazyky. Jejich výuka se navíc stala účinnou zbraní proti nevědomosti a barbarskému a svévolnému chování (Bueno/Albadalejo, 2013: 95-96).

Veškeré jazykové aspekty kolonie stejně jako výuka jazyků a christianizace byly regulovány korunou. Jestliže měl ale na počátku výklad evangelia a šíření španělského jazyka za cíl kulturně začlenit nově objevená území do španělského impéria, začali misionáři postupně svou práci posilovat význam jazyka nahuatl (místní jazyky se obecně využívaly stále více). Zajistit komunikaci mezi oběma stranami bylo zcela zásadní, z toho důvodu začaly již velmi brzy vznikat školy, kde se scházeli Španělé, mestici i indiáni (např. v Michoacánu – Colegio de Españoles Mestizos e Indios). Výuka španělštiny byla dobrovolná, nikdy povinná nebo vnucená. Na dobrou znalost jazyka se postupně kladl čím dál větší důraz. Legislativně se o ošetření této otázky postarali jak Filip II, tak Filip III – oba vyžadovali, aby duchovní určení k šíření evangelia skutečně ovládali jazyk, ve kterém ho vykládají. V opačném případě nemohli své povolání v Americe vykonávat (Vega, 2004: 98).

4.1.6.3. Překlad bez psané předlohy

Jak uvádí Miguel Ángel Vega v příspěvku *El escrito(r) misionero como tema de investigación humanística*, z eurocentrického pohledu je překlad tradičně definován jako převedení zdrojového textu v jazyce A na text cílový v jazyce B, definice implikující, že předlohou překladu je text. Stejně tak je ovšem platný překlad, vnímaný jako kulturní a jazykový přenos, který mluvený diskurs cizího národa zachytí v psané podobě v jazyce a kultuře jiné. Právě v kontextu misionářské práce v Latinské Americe vzniká mnoho překladů na základě netextové předlohy – tento jev je označován jako *traducción sin original textualizado* (TSOT), což bychom do češtiny mohli převést jako „překlad bez psané předlohy“. Takový termín práci misionářů vystihuje, neobť interpretovali a zapisovali mentalitu, krajinu a vědění nativních kultur Nového světa. TSOT je v podstatě procesem opačným k tlumočení z listu. Zatímco při tlumočení z listu ústně reprodukuje psaný text, při TSOT se snažíme písemně vyjádřit ústní promluvy v cizím jazyce (Vega, 2014: 2, 13).

Z pohledu učení Jiřího Levého je v této souvislosti nutné vnímat termín „předloha“ v širším smyslu. Když Levý hovoří o nutnosti pochopení předlohy jako první fázi překladatelovy práce, vnímá předlohu jako text: „Dobrý překladatel musí být především dobrý čtenář.“ nebo: „Prvním stupněm je pochopení textu, tj. porozumění filologické.“ (Levý, 1983: 53-54)

Jako příklad takového překladu bez textové předlohy Miguel Ángel Vega uvádí překlady tzv. *huehuehtlahtolli*, starého indiánského učení a moudrosti. Toto vědění bylo tradičně předáváno ústně, z generace na generaci, na základě piktogramů, maleb a kodexů, které byli náčelníci schopni číst (Profesor Vega připodobňuje tento zápis dějin k technice notace při konsektivním tlumočení). Tato svědectví indiánských mudrců se dočkala značného obdivu evropských humanistů (Vega, 2004: 103).

4.1.6.4. Překladatelské reflexe

Jak již bylo naznačeno, za působení misionářů v Latinské Americe vznikla celá řada překladů. S nimi je přirozeně spojena také řada reflexí týkajících se tohoto procesu. Překladatelé se zmiňují o intelektuálních a lingvistických překážkách a především o

absenci ekvivalencí mezi pracovními jazyky. Juan Bautista např. uvádí: „*para entender, el lector debe situarse en la manera de ser, pensar y expresarse del pueblo indígena.*“ V mnoha případech však bylo nutné překlady adaptovat cílovému čtenáři. Pro ilustraci Miguel Ángel Vega uvádí následující dvojice slov: náboženský vůdce – papež, alkoholický nápoj – víno. Takový postup se nicméně aplikoval i při překladu do indiánských jazyků, kdy se např. v Americe nežijící koně nahrazovaly jeleny (Vega, 2004: 104).

I mnozí další přichází s překladatelskými úvahami, radí, jak postupovat a čeho se vyvarovat. López de Gómara ve svém díle *Historia General de las Indias* upozorňuje, že je třeba především zachovat obsah, nepřidávat ani nevynechávat informace a zachovat indiánská a španělská vlastní jména v původní podobě. Miguel Ángel Vega se domnívá, že právě možnost potenciálních překladů vedla k tomu, že se Bartolomé de las Casas ve své *Brevisima relación de la destrucción de las Indias* více nerozepsal. Pravda je taková, že kdyby tehdy existovala autorská práva, mohlo se jednat o první moderní bestseller (Vega, 2004: 106,107). Bartolomé de las Casas ve svém dalším díle *Apologética Historia* upozorňuje na překladatelské problémy vycházející z rozdílnosti jazyků, uvádí například, že jednomu slovu může v druhém jazyce odpovídat slov více. Řada autorů ve svých textech uznává, že některé termíny přeložit nelze. Jako řešení v takovém případě volí ponechání slova ve zdrojovém jazyce a vytvoření dostatečného kontextu pro jeho pochopení. Záměrem překladatele je v tomto případě čtenáře vzdělat. A mnozí se do překladů a vlastních textů pouští s tím, že především plní informativní funkci a budou v budoucnu rétoricky vylepšeny (Vega, 2004: 107).

4. 2. Překlad v 17. století

Na počátku 17. století se objevuje řada důležitých gramatik a slovníků, dvojjazyčných i vícejazyčných. Ještě na samém konci 16. století vychází ve Španělsku *Gramática de la lengua castellana* (1492) od Antonia de Nebrijy. Dále např. v Londýně vydané *A Dictionary oft he French and English Tonges* (1611) a čtyřjazyčný slovník *Tetraglotton* (1659) (Vega, 1996/1997: 75).

Pokud jde o vlastní překlad, v 17. století se na disciplínu začíná pohlížet z nového úhlu. Ztrácí svůj politický profil a hledí se na něj jako na otázku estetickou. Překladatelé se také více zajímají o technické a procesuální aspekty disciplíny. Otázka estetická se ukáže být relativní, dobrý vkus je v různých skupinách vnímán různě. Představme si nyní hlavní překladatelské tendence tohoto období a dva intelektuální konflikty, které se sedmnáctým staletím vinou (Vega, 1996/1997: 75).

Francie

Francouzi v 17. století vyznávají tzv. „nevěrnou krásu“, odtud název celého sporu *belles infidèles*, tedy „krásné a nevěrné“. Pro zastánce tohoto proudu text představuje jakéhosi zahraničního vyslance, který předstupuje před francouzského panovníka. Proto má povinnost se přizpůsobit hostitelskému jazyku, tedy francouzštině, a vyhovět tak dobrému vkusu a v zemi panujícím estetickým normám (Vega, 1996/1997: 75). Tento přístup k překladu do značné míry odrážel moc a vliv Francie, která se za Ludvíka XIV. snažila ovládnout Evropu (Delisle, 2012: 138).

Hlavním představitelem a zakladatelem, dá-li se to tak říci, *belles infidèles* byl Nicolas Perrot d'Ablancourt (1606-1664), překladatel Cicera, Tacita, Xenofóna a dalších a rovněž člen Francouzské akademie.²⁷ Svými názory v podstatě navazoval na E. Doleta či Jacquese Aymota. D'Ablancourt prosazoval, aby překlad splňoval tři základní podmínky: srozumitelnost, stručnost, eleganci. Překlad měl v případě potřeby objasňovat originál. Stručnosti D'Ablancourt dosahoval především expresivním vyjadřováním a pečlivou větnou stavbou, z níž odstraňoval vše, co se mu zdálo přebytečné. Při tvorbě vět dbal na eleganci, rytmus a harmonii. V některých případech také přistupoval ke zkrášlování textu, to tehdy, když potřeboval úseky ladně navázat. Obhajoval rovněž modernizaci klasického textu. Účelem této modernizace bylo vytvoření a vyladění francouzského jazyka. D'Ablancourtovy překladatelské postupy se staly mnohokrát předmětem kritiky, našlo se však i mnoho těch, kdo oceňovali jeho prvotřídní francouzštinu (Delisle, 2012: 37).

Protipól k D'Ablancourtovým krásným a nevěrným ve Francii představovala Anne Le Fèvre Dacier (1654-1720), překladatelka mimo jiné Plauta, Anacreaonta,

²⁷ <http://www.academie-francaise.fr/les-immortels/nicolas-perrot-d-ablancourt>.

Sapfó a především Iliady a Odyssey. Hlásala doslovnost, kulturní relativitu a úctu k jinakosti. Ve svých překladech se snažila zachovat pro cílové publikum co největší část původního textu. Madame Dacier, jak o ní hovoří Miguel Ángel Vega, svým překladem Homérovy Iliady vyvolala další literární kontroverzi (Vega 1996/1997: 76).

I na základě sporu o *belles infidèles* totiž vzniká v rámci Francouzské akademie další překladatelská debata, tzv. *Querelle des anciens et modernes*.²⁸ V tomto intelektuálním sporu proti sobě stáli klasicisté (*anciens, classiques*) a modernisté. Klasicisté, reprezentovaní Nicolasem Boileauem, stavěli nade vše antickou literaturu, zatímco modernisté upřednostňovali, jak již označení napovídá, literaturu moderní, tehdy vznikající, přinášející umělecký pokrok. Jak ve svém článku podotýkají profesori z pařížských univerzit Milovan Stanic a François Trémolières, je paradoxní, že za velké spisovatele své doby jsou dnes považováni autoři náležící do první skupiny.²⁹

Klasicistní překlad se vyznačoval především adaptací a imitací, jak ostatně dobře známe z díla Jiřího Levého, který definuje věrný a volný překlad (konflikt, který prostupuje celé dějiny překladu) následovně: „*Věrný překlad se upíná na momenty zvláštní. Proto připouští jen výměnu jazykového materiálu a ostatní prvky směřující k jedinečnosti zachovává jako součást koloritu, často na úkor srozumitelnosti, tj. na úkor obecného významu. Volný překlad klade důraz na obecné. Zachovává obecný obsah a formu a zavádí substituci do celé oblasti zvláštního: za národní a dobovou specifičnost originálu dosazuje národní a dobovou specifičnost oblasti, do níž se překlad uvádí, proto ve svém extrému vede k lokalizaci a k aktualizaci* (Levý, 1983: 114).“

Nutno říci, že překlad klasických antických děl začal v této době značně získávat na popularitě a to nejen ve Francii, ale také ve Španělsku a Anglii. Vznikají klasické edice a také první dějiny překladu, *De interpretatione libri duo* (1661), z pera Daniela Hueta. Předmětem tzv. *Querelle des anciens et modernes* byla především otázka, zda při překladech klasiků texty modernizovat. Odpověď se lišila u každého překladatele i národa. Proti modernizaci se stavěla již zmíněná Anne Le Fèvre Dacier. Opačné řešení zvolil např. Houdar de la Motte, jenž se rozhodl vydat cestou naprosté volnosti a to do té míry, že si dovolil Homéra „vylepšit“. Jeho dílo zkrátil na 12 zpěvů a odstranil z nich

²⁸ Spor klasicistů a modernistů

²⁹ <http://www.universalis.fr/encyclopedie/anciens-et-modernes/>

veškeré verše a rýmy, neboť se domníval, že originálu ubírají na přirozenosti (Vega 1996/1997: 77,79).

Německo

Němečtí překladatelé se v 17. století pohybovali na opačném konci spektra. Jestliže Francouzi považovali překlad za prostředek pro vyjádření zdvořilosti domácí kultury, v Německu se nosila spíše úcta k hostu. Překlady německých barokních romantiků vedly ke kulturnímu a literárnímu růstu. Německo se stalo středobodem světové literatury (Ibid: 77). Byl to ostatně Goethe, kdo vystihl význam světové literatury: *Weltliteratur*. V knize *Rozhovory s Goethem* Johann Peter Eckermann cituje německého literárního velikána: „*Poezie je společným majetkem lidstva a všude a v každý okamžik se zjevuje ve stovkách osob. (...) Národní literatura dnes mnoho neznamená, nastává období světové literatury a každý musí přispívat k tomu, aby toto období urychlil.*“ A dále: „*Ted' se při úzkém styku s Francouzi, Angličany a Němci dostáváme k tomu, že se navzájem opravujeme. V tom spočívá velký užitek, který přináší světová literatury a který bude stále zjevnější* (Eckermann, 1960: 231, 286).³⁰

Vraťme se však k romantickému překladu. Ilustrativním příkladem je první německý překlad španělského pikareskního románu *Lazarillo de Tormes* (v češtině poprvé Antonín Pikhart – *Lazarillo z Tormes*, 1898).³¹ Díky zachování kulturních specifik originálu do německé literatury pronikla postava tzv. *pícaro* a stala se jakýmsi typizovaným obrazem Španěla – pikareskní bylo považováno za synonymum národního. Zůstaneme-li ještě u překladu klasických děl španělské literatury, je pozoruhodné, že *Don Quijote* se dočkal německého překladu až v roce 1621 (němčina Quijota přijala jako poslední ze západních jazyků). Částečně to bylo dáno tím, že německá překladatelská činnost trpěla v tomto období mírnou dezorientací. V důsledku toho se často do němčiny uváděla i díla nepříliš významných autorů (Vega 1996/1997: 77).

³⁰ překlad ze slovenštiny (RM)

³¹ <http://web.ua.es/va/histrad/documentos/biografies/antonin-pikhart.pdf>.

Anglie

Zažíval-li překlad někde skutečně zlaté časy, bylo to v Anglii, kde se navázalo na bohatou překladatelskou aktivitu započatou už za vlády Alžběty I. Překlady se věnují především členové šlechty, a to buď osobně, nebo překlady zadávají. Významné jsou například Chapmanovy překlady Homéra či Drydenovy překlady Vergilia, Ovidia, Juvenála, vnitrojazykový překlad Chaucera a další. Vůbec nejvýznamnějším překladatelským počinem však byl anglický překlad Bible, tzv. *King James Bible* nebo *King James Version*. Překlad se stal kanonickým a vlastní text dílem upevňujícím anglický jazyk (Vega 1996/1997: 78).

Pokud jde o úvahy o teorii překladu, Miguel Ángel Vega uvádí např. George Chapmana (1559-1634), anglického dramatika, básníka a překladatele. Autor anglických překladů Homéra například tvrdil, že kromě mimořádných jazykových znalostí musí být překladatel poezie básníkem a jako takový souznívat s autorem originálu. Teorii překladu se věnoval i již zmíněný John Dryden (1631-1700), významný básník a dramatik a kromě překladatele také literární kritik. Dryden doplňoval své překlady úvody, v podstatě překladatelskými manifesty. Dryden uvádí tři možné postupy překladatele: 1. doslovný překlad (*metaphrase*), 2. překlad na základě smyslu (*paraphrase*), 3. imitace/adaptace (*imitation*), tedy možné odchýlení od obsahu a formy (Ibid: 78).

4.3. Překlad v 18. století

V 18. století se zintenzivňují mezinárodní vztahy – evropské země kolonizují nová území, rozvíjí se obchod. Lidé se více učí cizí jazyky a v souvislosti s tím vznikají pedagogické nástroje pro jejich výuku. Lidstvo touží po poznávání světa. Popularizuje se cestování stejně jako studium v zahraničí (především v Itálii). Evropané se stěhují, ať už dobrovolně či nikoli (kvůli zaměstnání, případně z politických důvodů). Latina jako všeobecný jazyk je postupně nahrazena moderními jazyky – nejprve francouzštinou, později angličtinou. Z důvodu rozvoje mezinárodních vztahů totiž vzniká potřeba společného jazyka, jakéhosi interdialektu (Ibid: 77-79).

Převládá zájem o poznávání cizích literatur – vznikají edice soudobých autorů. Díky francouzskému překladu *Tisíce a jedné noci* Antoina Gallanda Evropa začíná objevovat kouzlo východních zemí. Orientalismus se následně výrazně prosadí, spíše však skrze díla zaměřená ekonomicky a etnologicky,³² než díla literární. To platí pro veškerou literaturu přicházející do Evropy z kolonií. Mezinárodní kultura se šíří v salonech, palácích, v opeře. Vzniká také např. *École des Jeunes de Langues*, založená Jean-Baptistem Colbertem, která má za cíl vzdělávat překladatele a tlumočníky z východních jazyků. Pokračuje tedy zájem o to, co je cizí a odlišné, tendence započatá už ve století předchozím (Ibid: 80). Orientem se ostatně nechal ovlivnit i slavný Montesquieu, který své Perské listy vydal (anonymně) v roce 1721.³³

Díky kolonizaci a christianizaci nových území vzniká také cestopisná literatura všeho druhu. Miguel Ángel Vega cituje Paula St.Pierra, který uvádí, že mezi lety 1480 a 1799 bylo do francouzštiny přeloženo kolem osmi tisíc děl, z toho 86 souvisejících s Čínou či Indií. Vystihuje tuto dobu výrok, jehož autorem je Denis Dominique Cardonne, orientalista a překladatel *Mélanges de littérature orientale* (1770): „*tous les Peuples méritent l'attention du Philosophe... les moeurs infiniment variées, ne changent jamais le fond de l'homme* (Vega 1996/1997: 80).“³⁴

Také v Anglii nadále převládá obdiv ke klasikům spíše než k moderním autorům. Alexander Pope překládá volně a ve verších Iliadu, dle kritiků se však jeho verze příliš vzdaluje od homérovské jednoduchosti. Významné je rovněž dílo Alexandra Fräsera Tytlera *Essay on the Principles of Translation*, ve kterém autor pojednává o nutnosti kongeniality mezi autorem a překladatelem a o faktu, že volnost překladu vychází z typu jazyků a z úcty k cílovému jazyku. Tytler začíná úvod ke své studii poznámkou o nedostatečném zkoumání překladu, a to navzdory jeho obrovskému významu: „*There is perhaps no department of literature which has been less the object of cultivation, than the Art of Translation.*“³⁵ Dále představuje v kontextu tradičního protikladu volný versus věrný vlastní definici dobrého překladu: „*I would therefore describe a good translation to be, that in which the merit of the original work is co completely transfused into*

³² např. Pierre de la Montaigne: *Mémoires relatifs à l'état de l'Inde* (1787) či francouzský překlad *Haggady*, velikonočního židovského liturgického textu.

³³ <http://www.etudes-litteraires.com/biographie-montesquieu.php>

³⁴ „Všechny národy si zaslouží Filozofovu pozornost... Ačkoliv jsou mravy nekonečně různorodé, podstata člověka zůstává stejná.“ (překlad RM)

³⁵ str.1 <https://archive.org/stream/essayonprinciple00woodiala#page/8/mode/2up>.

another language, as to be as distinctly apprehended, and as strongly felt, by a native of the country to which that language belongs, as it is by those who speak the language of the original work.“³⁶

Německý racionalismus

Miguel Ángel Vega se domnívá, že zatímco 17. století vládli angličtí translatořové, 18. století patří německým. Německo zažívá obrovský zájem o zahraniční literaturu. Aby byla poptávka uspokojena, vychází řada literárních časopisů. V Německu se zlatý věk domácí kultury překrývá s největším rozkvětem překladu – domácí a překladová literatura jsou na sobě závislé (Vega 1996/1997: 80,81).

Německé překladatelské myšlení v této době se označuje jako překladatelský racionalismus. Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) ve svém díle *Nouveaux Essays sur l'entendement humain* vysvětlil na základě kontrastivních foneticko-fonologických příkladů závislost jazyka na tom, co vyjadřuje (a naopak). Leibnizův žák Johan Jakob Breitinger (1701-1776) v souladu s Leibnizovým racionalismem věřil v příbuznost všech jazyků, a tedy v možnost doslovného překladu, který se stává nejen možným, ale dokonce žádoucím. Jde tedy v podstatě o překladatelskou verzi jazykového universalismu (Ibid: 80,81).

Německé překladatelství v 18. století zásadně ovlivnilo dobovou literární estetiku. Nejvíce potom, dle Miguela Ángela Vegy, následující čtyři překlady:

1. Naturalizace Shakespeara prostřednictvím překladů (např. Wieland), které stály u vzniku revolučního preromantického směru *Sturm und Drang* a romantismu.
2. Překlad španělských klasiků jako Luis de Góngora, Miguel de Cervantes nebo Calderón de la Barca z pera Jacobiho, Gleima nebo Herdera (tyto překlady ještě podpořily efekt, který měly na německou literaturu překlady Shakespeara).
3. Vossovy hexametrické překlady Homéra (1781), jež se staly základem pro německý klasicismus reprezentovaný Goethem a Schillerem.

³⁶ Dobrý překlad bych tedy popsal následovně: podstata/význam originálu je do cizího jazyka přenesena v celé své úplnosti, tak, aby ji zcela jasně pochopil a silně pocítil příslušník země, v níž se daným jazykem (jazykem překladu) mluví. Stejnou měrou, jakou originál vnímají mluvčí jazyka, v němž dílo vzniklo. (překlad RM) <https://archive.org/stream/essayonprinciple00woodiala#page/8/mode/2up> - strana 8-9.

4. Překlady Johanna Christopha Gottsheda. Tento německý literární teoretik a dramatik uvedl do německé literatury a divadla klasicistní vkus Francie 18. století.³⁷ Mezi jeho nejvýznamnější díla patří dále překlad *Historicko-kritického slovníku*³⁸ od Pierra Bayleho, jednoho z encyklopedistů a octů osvícenství. Gottshed rovněž řídil také německou edici týdeníku *The Spectator* (Vega 1996/1997: 80-81, Delisle: 2000).

V 18. století se k psaní dějin překladau přidává také Rusko. Začíná se antickými klasiky a následně přechází ke klasikům modernějším. Sama Kateřina Veliká překládá Shakespeara a Calderóna. Rusko se o překlady zajímalo již od dob Petra Velikého a bylo k překladatelům tradičně štědré. V roce 1768 carevna zakládá *Společnost pro překlad zahraničních knih*, která bude čítat 114 překladatelů (Vega 1996/1997: 82).

4.4. Překlad v 19. století

19. století přináší značné společenské a kulturní změny. Země se industrializují, kulturně triumfuje buržoazie. Překlad se dále diverzifikuje a stává se univerzálnějším. Překládají se texty z nejrůznějších oblastí lidské činnosti – filosofie, literatury, teologie, medicíny, a to do všech možných jazyků (sanskrtu, perštiny...). Knihovny se už nezařizují pouze v palácích, ale stávají se symbolem vzdělaného měšťanstva. Překlad se také vrací ke své renesanční roli – roli politické. Vzhledem k ekonomickému a sociálnímu rozvoji se diferencuje také společnost. Stojí proti sobě společnost náboženská a laická, pravice proti levici. Potřebují obhájit a ospravedlnit své názory před protistranou, a tudíž více informací (které získávají prostřednictvím překladau). Také literární salóny hledají stále nová témata ke konverzaci (Vega 1996/1997: 82).

Století plní Goetheho přání o světové literatuře překonávající jazykové bariéry. Hledají se autoři hodni toho být do ní zařazeni, a to i mimo tradičně překládané literatury. Vznikají ucelené edice moderních autorů. Díla se překládají téměř okamžitě (Scott, Dickens, Tolstoj, Chateaubriand) a rychle se stávají součástí literární kultury.

³⁷ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/239905/Johann-Christoph-Gottsched>.

³⁸ Dictionnaire historique et critique, Historisches und Critisches Wörterbuch (1697).

Konkrétně německá literatura (klasicistní i romantická) se díky překladům po Evropě šíří velmi rychle (Ibid: 82).

Pokud jde o teorii překladu, dosud se rozvíjela především ve Středomoří (a v Německu). V 19. století se hlavní centra přesouvají na sever – do Maďarska, Ruska nebo skandinávských zemí. Již se nehodnotí překlad jako takový, ale spíše to, jaký má společenský přesah a za jakých okolností vzniká. Zda se jedná o první autorovo dílo, zda vyvolává polemiku, představuje novou kulturu. Především se tedy zkoumá, jak je překlad zasazen do současnosti (Ibid: 82-83).

Německo

V osvícenském Německu ve své překladatelské činnosti pokračují Humboldt a Voss (překladatel Vergilia, Horatia, Aristofana, Shakespeara). Wilhelm von Humboldt (1767-1835), pruský politik a filozof, přeložil mimo jiné Aischylovu hru *Agamemnón*, jejíž úvod se stal chartou magnou moderní teorie překladu. Humboldt v ní vyjadřuje přesvědčení, že překlad, byť důležitý, je nemožný. Různé koncepce světa založené na jednotlivých jazycích s sebou jako důsledek přinášejí nemožnost dokonalé ekvivalence (což však dle Miguela Ángela Vegy neznamená, že bychom se o překlad neměli pokoušet) (Ibid: 83).

S novým pohledem na teorii překladu přichází Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768-1834). Ve svém díle *Über die verschieden Methoden der Übersetzens*³⁹ se pokouší překlad vědecky analyzovat. Jeho novátorský přístup spočívá v chápání překladatelského procesu jako procesu zakládajícím se na výběru – buď je cílový text bližší autorovi, nebo se překlad orientuje spíše na čtenáře. Volba záleží na individuální estetice. Z německého 19. století pochází také známý výrok *so treu wie möglich so frei wie nötig*, známý také v anglickém překladu jako *as faithful as possible, as free as necessary*, jehož autorem je filolog a pedagog Paul Cauer, překladatel Homéra a autor *Kunst des Übersetzens*, „Umění překladu“ (Ibid: 83).

³⁹ O různých metodách překladu.

Anglie

Co se týče rychlého šíření díla prostřednictvím překladu, stejný úspěch zažívají také angličtí autoři jako např. Samuel Taylor Coleridge nebo Thomas Carlyle. V této době vyniká především Newmanův překlad Homéra a následná polemika s básníkem M. Arnoldem, který k Newmanově překladu vydal kritickou esej *On translating Homer*. Spor vznikl nad otázkou antropologické funkce překladu. Má překlad vycházet vstřícně čtenáři a usnadňovat četbu klasiků, nebo by měl zachovat komplikovanost původního textu s jeho diachronií a diatopii? Newman se zastával sociální funkce překladu. Arnold jako básník dával přednost zachování Homérova literárního stylu pro elitu, která mu porozumí (Ibid: 83).

Španělsko

Španělská literatura se v 19. století příliš nepřekládá. Zásadní roli hraje pro Španělsko Francie (a následně Katalánsko), neboť jí slouží jako kulturní prostředník. Právě díky Francii zůstává země v kontaktu s evropskými uměleckými proudy. Španělsko se v 19. století probouzí ze spánku, ke kterému ulehlo v 17. století, a zůstalo tak na okraji evropských uměleckých proudů (Vega 1996/1997: 83-84). Pro španělskou kulturu má v tomto období zásadní význam hnutí nazvané *krausismo*, krausismus, a na něj navazující *Institución libre*. Jde o proud málo evropský, ale stále nejvíce evropský z těch, které se v zemi rozvíjely. A překlad byl jedním z jeho hlavních pilířů.

Krausismus se zakládal na hegelovské doktríně německého filozofa K. Ch. Krauseho. Ve Španělsku ji rozšířil Julián Sanz del Río, madridský profesor, který se vydal studovat do Německa, a mezi jehož nejvýznamnější překlady patří *El ideal de la humanidad* (1860). Krausismus dle Miguela Ángela Vegy ve Španělsku obrovsky přispěl k naturalizaci moderny a představoval politickou, sociální a estetickou alternativu. Španělsko se od poloviny století pomalu probouzelo z kulturní letargie, a to díky překladům zvláště německých děl – Kanta, Schillera či Goetheho, ale také děl francouzských, anglických a italských. Právě v překladech leželo těžiště krausismu, spíše než ve vlastní domácí tvorbě. Překlad se stal jakýmsi kulturním motorem, který Španělsko po dlouhé izolaci znovu přibližoval Evropě. Překládala se díla z oblastí psychologie, pedagogiky, estetiky, metafyziky a většina z nich vycházela

v nakladatelství *La España moderna*. Vůbec největší důraz krausisté kladli na překlad děl z oblasti práva, neboť šíření právního myšlení vnímali jako příležitost, jak přímo ovlivnit politické uspořádání země. Vytvářela se alternativní kultura stojící v opozici k té oficiální (Vega, 2001: 320). Do hnutí lze zařadit desítky osobností druhé poloviny 19. století. Krausisté jsou někdy označováni jako vychovatelé moderního Španělska – díky emancipaci intelektuálního panoramatu byla v roce 1876 založena *Institución de Libre Enseñanza*, za níž stáli Francisco Giner de los Ríos, Gumersindo de Azcárate a Nicolás Salmerón a jejich pedagogický projekt. Instituce se oddělila od madridské univerzity, neboť prosazovala nezávislost na oficiálních morálních, politických a náboženských dogmatech.⁴⁰ Pro ilustraci vlivu, který měla tato soukromá vzdělávací instituce, si uveďme několik slavných osobností, které jí vyjádřily svou podporu: Federico García Lorca, Miguel de Unamuno, bratři Machadové, Ortega y Gasset, Luis Buñuel či jeden z prezidentů první republiky Nicolás Salmerón a dva předsedové vlády, José Canalejas a Emilio Castelar (Vega, 2001: 321).

Krausismus tedy z hlediska překladu představuje velmi důležité období. Proto Miguel Ángel Vega vyzývá k jeho podrobnějšímu studiu, neboť dosud byl kritikou a historiografií opomíjen. Zároveň přichází s otázkou, zda by krausismus nebylo možné považovat přímo za překladatelskou školu.

4.5. Překlad ve 20. století

Ve 20. století se překlad popularizuje natolik, že se stává masovou a dokonce oficiální záležitostí. Svou pozici posiluje neliterární překlad a objevuje se postava překladatele-profesionála, překladatele z povolání, který se svou prací živí. Vytvářejí se nové pomocné vědy, např. terminologie a dokumentace, a překladatelské reflexe se týkají především technických problémů spojených s překladatelským procesem.

Dochází ke vzniku celé řady teorií, k úplné teoretické explozi, a to zásluhou lingvistů. Tyto translatologické úvahy a modely však mají podle Miguela Ángela Vegy s překladem málo společného (Vega, 1996/1997: 84). Otázce teorie překladu ve 20. století jsme se blíže věnovali v kapitole tři.

⁴⁰ <http://www.fundacionginer.org/historia.htm>.

Překlad se stává součástí podnikání a průmyslu, pro většinu nakladatelství je zcela zásadní. Nakladatelský sektor lze charakterizovat jako kvantitativně a zároveň kvalitativně zaměřený. Jen v Evropské Unii se ročně publikuje na padesát tisíc titulů, což představuje významnou část ekonomiky. Ve 20. století rovněž vzniká řada literárních cen a podpor a formuje se mezinárodní síť profesionálů stejně jako profesní asociace.

Charakteristické pro 20. století je synchronní vydávání překladů, při kterém vychází ve stejný čas překlady v různých jazycích. Tento faktor, spolu se spoluprací autora a překladatele, by měly moderní teorie překladu brát v úvahu. Stejně tak se nemůžeme obejít bez kompletního historického zmapování překladu. Neboť, jak tvrdí Miguel Ángel Vega, dějiny nepřináší žádný užitek, neslouží-li k tomu, abychom z nich vyvodili praktické důsledky (Vega, 1996/1997: 84-85). O tomto tématu detailněji pojednáváme v druhé kapitole.

Pokud jde o budoucí vývoj překladu. Miguel Ángel Vega se domnívá, že proces překladu bude záležitostí stále více technologizovanou. Značný význam také přikládá rostoucímu vlivu angličtiny. Domnívá se, že by v budoucnu mohla nastat situace, kdy se již nebude studovat česko-španělský překlad, ale spíše španělsko-anglický a česko-anglický. Angličtina se stává jakýmsi prostředníkem, zvláště v oblasti neliterárního překladu. Tato technologizace a jazyková unifikace by však mohla zároveň vést k tomu, že se více překladatelů bude věnovat literárnímu překladu, který vyžaduje přímý překlad a je skutečným uměním:

„La traducción literaria, es indiscutible, es arte. Arte i conocimiento, arte y técnica, arte y saber. (...) La traducción literaria es realmene la realizacion más perfecta de la comunicación intercultural.“⁴¹

⁴¹ citováno z rozhovoru, viz příloha.

5. Miguel Ángel Vega, překladatel

Miguel Ángel Vega započal svou překladatelskou dráhu překladem vybraných děl Friedricha Schlegela. Tato práce čítající přes tisíc stránek, které věnoval celkem tři roky práce, mu byla zadána vedoucím doktorského studia jako příprava na doktorskou práci o německém romantismu. Sám Miguel Ángel Vega v rozhovoru (viz. Příloha) poznamenal, že překlad realizoval v souladu s instrukcemi svého vedoucího, tedy velmi věrně, neboť: “*porque él pensaba que si yo decía lo que ponía en el texto alemán de manera distinta, yo estaba siendo infiel porque si el autor hubiera querido decirlo como yo lo decía, lo habría dicho.*” Překlad byl publikován ve dvou svazcích v roce 1983 pod názvem *Obras selectas*.⁴² Byť profesor Vega poznamenal, že to jistě byl legitimní přístup“, uvedl, že oproti tomuto prvnímu překladu Schlegela dnes překládá mnohem volněji. Zůstává věrný především kontextu a komunikativní funkci překladu, a pokud se musí rozhodnout, zda bude text bližší výchozímu či cílovému polysystému, přiklání se k cílovému. Zároveň vyjádřil přesvědčení, že v rámci sporu o *belles infidèles*, o kterém jsme v této práci již pojednávali, měli dle jeho názoru pravdu ti, kdo tvrdili, že je třeba překládat nejen to, co autor napsal, ale také co mohl napsat.⁴³

Na základě tohoto prvního, publikovaného, překladu, mu postupně byly předkládány další. Miguel Ángel Vega přeložil na 30 titulů a to především z němčiny, ale také z francouzštiny, italštiny či dánštiny. Mezi jeho poslední překlady patří dílo Heinricha Heineho *Cuadros de viaje*. V současné době pracuje spolu s A. Rivasem na Nerudových Povídek malostranských.⁴⁴

Podívejme se nyní na jeho překladatelskou činnost podrobněji.

5.1. Překlady Arthura Schnitzlera

Poté, co se stal profesorem němčiny, se začal se věnovat dílu rakouského spisovatele Arthura Schnitzlera, neboť byl předmětem jeho doktorské práce nazvané

⁴² SCHLEGEL, Friedrich (1983). *Obras selectas*. [Edición de Miguel Ángel Vega Cernuda y Hans Juretscke, traducción de Miguel Ángel Vega Cernuda]. Madrid: Fundación Universitaria Española, 2 vols.

⁴³ Ibid

⁴⁴ Ibid

Arthur Schnitzler, aspectos socioliterarios de su obra. Stal se jeho „dvorním překladatelem,“ za svou kariéru přeložil celkem sedm z jeho děl. Díla opatřil úvodem a všechna vyšla v nakladatelství Cátedra (Valero v Alabadalejo, 2013: 48). Arthur Schnitzler (1862-1931) byl spolu s Hugem von Hofmannstahlem jedním z nejtypičtějších představitelů rakouského moderny z přelomu století. Byl mistrem psychologického dramatu a psychologické novely a autorem mimo jiné dvou románů a více než třiceti dramát. Schnitzlerovo dílo charakterizovala především kritika soudobé buržoazní společnosti, jejíž krizi citlivě zobrazoval. Je pro něj typická impresionistická sensibilita, hudebnost a melancholie (Bok: 1987).

Přestože byl Schnitzler překládán již ve 20. letech (a i ve 30. a 50.), zažil nový boom v devadesátých letech právě díky Miguelu Ángelu Vegovi a dalším jako Miguel Sáenz, Joan Parra nebo Berta Vihas Mahou. V případě profesora Vegy to byla konkrétně díla: *El teniente Gustl, Frau Beate y su hijo, El padrino* (v jednom svazku; Madrid: Cátedra 1995). *Poručík Gustík*, první dílo v dějinách napsané technikou vnitřního monologu, satirizovalo postavu vojáka. Schnitzlera sice stálo vojenskou hodnost, ale zároveň představovalo první vrchol jeho literární dráhy. Dalším překladem „z pera“ Miguela Ángela Vegy byla dramata doprovázená eseji a aforismy: *La ronda, Anatol, Ensayos y aforismos* (Madrid: Cátedra, 1996). A následně jeden román: *En busca de horizontes* (Madrid: Cátedra, 2009). Tento román, který Miguel Ángel Vega rovněž opatřil překladem, je dosud posledním přeloženým Schnitzlerovým románem. Jde o autorův literární autoportrét. Skrze postavu barona Georga von Wergenthina a jeho život a pocity popisuje úpadek vídeňské společnosti (Valero/Albadalejo, 2013: 48-49).

5.2. Cestopisy

José Francisco Ruiz Casanova ve svém příspěvku v knize *Al humanista, traductor y maestro Miguel Ángel Vega Cernuda* výstižně přirovnává překlad k cestování - neboť málo by toho člověk o světě věděl, kdyby necestoval, a stejně málo bychom toho věděli, nebýt překladu: “

„*Si justo es pensar que poco o nada de lo conocido lo sería sin los viajes, cabe preguntarse (...) qué hubiera sido de las civilizaciones (y de nuestro conocimiento actual) sin la traducción.*“

Předkladatel cestuje textem a cizím jazykem a kulturou. I text si vybírá podle svého vkusu, potřeby či příležitosti (stejně jako destinaci). Také překlad jako nový text následně cestuje do nového jazyka a kultury a do rukou nového čtenáře. A nakonec es kruh uzavírá – čtenář překladu může cestovat do kultury originálu (Casanova/Albadalejo, 2013: 62)

Právě cestopisná literatura je druhým typem literatury, jemuž se Miguel Ángel Vega věnoval, konkrétně historickým cestopisům ze 17. a 18 století. Jedná se celkem o 4 díla, opět publikovaná v nakladatelství Cátedra, a to v rámci kritické a velmi kvalitní řady „*Cómo nos vieron*“, ⁴⁵vedené právě profesorem Vegou (Valero/Albadalejo, 2013: 51-52).

- *Diario de viaje a España* od Wilhelma von Humboldta
- *Maximiliano, Emperador de México. Por tierras de España. Bocetos literarios de viajes*
- *Relación del viaje a España de Marie Catherine le Jumelle de Barneville, Baronesa d'Aulnoy*
- *Dos ilustrados italianos en la España del siglo XVIII: Giacomo Casanova, Giuseppe Baretti*

Jak již naznačuje název edice, cílem těchto překladů je ukázat, jak Španělsko vypadalo v 17. a 18 století v očích cizinců, kteří do země přijížděli. V době, kdy do království cestují Casanova a Baretti se země nachází v zajímavém mezidobí. Seznamuje se osvícenstvím a zároveň zůstává i nadále ponořena do vlastního zpátečnictví. Pomalu se začíná vymaňovat z krize, do které upadlo vinou špatné vlády Karla II, válek o španělské dědictví a ne o mnoho lepšího kralování Filipa V (Vega v Casanova, Baretti, 2002: 7). I tak je však jeho kritika španělské zaostalosti, dané především vlivem inkvizice, drtivá (jak však rovněž v předmluvě podotýká Miguel Ángel Vega, situace byla podobná i v jiných zemích Evropy). Zdá se rovněž překvapen

⁴⁵ „Jak nás viděli“

vzdělaností některých Španělů, jejich pověřivostí a předsudky k všemu, co je cizí (Vega v Casanova, Baretti, 2002: 31-32). Také z ostatních cestopisů je patrná neznalost Španělka. Cestovatelé přijíždí s předsudky a mnohými klišé, kterými se Španělsko zdálo být opředeno. Zároveň mu reputaci kazila také tzv. černá legenda⁴⁶, kterou, jak uvádí Miguel Ángel Vega, mnozí podporovali ve snaze odvést pozornost od vlastních historických přešlapů (Valero/Albadalejo, 2013: 52-53).

Překlad cestopisu Madame d'Aulnoy, který Miguel Ángel Vega uskutečnil ve spolupráci s Daniellou Gambini, recenzoval pro časopis *Cuadernos Hispanoamericanos Blas Matamoros*. Překlad hodnotí jako zábavný a dobře vystihující typický obraz Španěla na prahu dekadence.⁴⁷

Také překlad cestopisu arcivévody Maxmiliána vznikl za spolupráce s dalším překladatelem, v tomto případě s Karlem Rudolfem (Valero/, 2013: 52-53).

5.3. Překlady německy píšících klasiků a filozofických knih a esejů

Na tomto místě bychom především rádi zmínili jedno z nejvýznamnějších děl Miguela Ángela Vegy, a to *Textos clásicos de la teoría de la traducción*. Tato antologie čtyřiceti překladatelských studií obsahuje klasické texty např. Cicera, sv. Jeronýma, du Bellaye, Goetheho, Menendeze Pelaya a dalších. Mapuje tedy vývoj překladu od renesance až po dnešní dobu. Tímto dílem Miguel Ángel Vega znovu žádá, aby bylo věnováno více pozornosti historickému vývoji překladu, ať už z důvodu toho, že může být užitečný při formulování teorií překladu, nebo proto, že v dějinách sehrál důležitou úlohu, jež byla dosud jen málo vzata v potaz (Pulido/Albadalejo, 2013: 83-84).

Hojně se také Miguel Ángel Vega dosud ve své kariéře věnoval překladu filozofických esejů a knih. Ponejvíce se jednalo o dílo současného německého filozofa Petera Sloterdijka (přeložil však i eseje dánských a italských filozofů), např. *Crítica de la razón cínica* (2003) nebo *Ira y tiempo: ensayo psicopolítico* (2010). Miguel Ángel

⁴⁶ kritika španělského počínání při dobývání a kolonizaci Ameriky vycházející především z díla las Casase.

⁴⁷ www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.thecult.es%2Fsecciones%2Fcronicas%2Fmadame-daulnoy-relacion-del-viaje-a-espana.html&ei=Ggz6U7aGLobxPKvdgZAM&usg=AFQjCNFzz-d4AZB6R5TQ9_vm3DNbDwK7zQ&sig2=12dRzyDtdWsp7oaXNIJ_cQ&bvm=bv.73612305,d.ZWU

Vega byl prvním překladatelem Sloterdijka do španělštiny (Valero/Albadalejo, 2013: 57).

Asi nejvíce se Miguel Ángel Vega věnoval překladu a výzkumu německy píšících klasiků jako Friedrich Schlegel, Hugo von Hofmannsthal (*El libro de los amigos: relatos, Cátedra: 1991*), Bertolt Brecht (*Poemas eróticos, Visor: 1999*) Ödön von Horvath (*Historias de los bosques de Viena. El divorcio de Figaro, Cátedra: 2008*) nebo Erich Kästner (*Fabian, Círculo de lectores 1988*). K překladu klasiků profesor Vega podotýká, že jejich překlady ani recepce nebyly lineární. Ani nebyli uniformě překládáni. A přestože výběr literatury k překladu je ovlivňován neustále se proměňujícími faktory, kulturní hodnota klasiků se nemění (a to dokonce ani ta ekonomická). Klasické autory nelze překládat jako jiná díla, je nutno obzvlášť respektovat formu i obsah, neboť se jedná o kanonická díla (Valero/Albadalejo, 2013: 55-56).

6. Závěr

Cílem této diplomové práce bylo představit české veřejnosti dílo Miguela Ángela Vegy, jedné z nejvýznamnějších osobností současné španělské translatologie. Jako překladatel, humanista a profesor disponuje zkušenostmi a znalostmi, které mu umožňují zabývat se řadou témat z teorie i praxe.

Doufáme, že se nám touto prací podařilo dokázat, že dílo Miguela Ángela Vegy může být pro české odborníky velmi zajímavé. Zároveň bychom si přáli, aby spolu s dalšími publikacemi z poslední doby, jmenujme např. antologii *Sedm tváří translatologie* či diplomové práce Petry Zlatohlavé a Milady Pejchalové, přispěla ke sblížení a lepšímu vzájemnému poznání české a španělské translatologie. Domníváme, že dílo Miguela Ángela Vegy bude naší translatologii velmi blízké. Podobně jako Jiří Levý Miguel Ángel Vega zdůrazňuje kulturní rozměr překladu. Oba souzní rovněž v tom, že je potřeba věnovat mnohem více pozornosti dějinám překladu. Byl to nakonec M. A. Vega, kdo uvedl Levého dílo do španělské translatologie, a umožnil tak částečně napravit skutečnost, že se českému průkopníkovi v oboru nedostalo v zahraničí dostatečného ocenění.

Miguel Ángel Vega svým dílem přispívá ke snažení skupiny translatologů, jejichž cílem je zmapovat dějiny překladu a tlumočení. Podobně jako Julio-César Santoyo, Antonio Bueno či José Baigorri Jalón vidí Miguel Ángel Vega v dosavadním zkoumání této oblasti velké mezery. Dějiny překladu představují jedno z hlavních témat jeho tvorby. Existuje celá řada důvodů, proč se jim více věnovat. Bez dějin překladu a tlumočení nelze považovat za kompletní dějiny literatury ani dějiny obecné. Podle profesora Vegy historici i společnost jako taková obecně opomíjí lingvistický prvek, který je přitom základem jakékoliv lidské interakce. Překlad umožnil řadě národů objevit vlastní literární potenciál, napomohl rozvoji moderních evropských jazyků, přispěl k vytvoření světové literatury a kultury, inspiroval řadu autorů a vedl ke vzniku literárních proudů. Překlad se stal nástrojem pro zachování kultury a vědění nativních kultur Latinské Ameriky, a stál tak u zrodu americké historiografie.

Ve studiu dějin překladu vidí Vega i částečné řešení současné situace na poli teorie překladu. Soudí, že pokud bychom se podívali do minulosti, našli bychom mnoho odpovědí na otázky, které si dnes klademe. Miguel Ángel Vega přistupuje k teorii

překladu pragmaticky. Současný stav teorie překladu považuje za nepřehledný a překladatelům neúčinný, modely by měly být jednodušší než samotná překladatelská praxe.

Představili jsme také Miguela Ángela Vegu jako univerzitního profesora. Z této pozice pozoruje velké nedostatky v současném vzdělávání budoucích překladatelů (téma jsme přiblížili v kapitole číslo čtyři). Příliš se opomíjí klasické humanitní vzdělání. Spíše než na všeobecný přehled a sečtělou se klade důraz na zvládnutí technických dovedností. Taková průprava se ovšem zdá příliš plochá. Budoucí překladatelé by měli mít více času na to se kulturně vzdělávat a zároveň mít přehled o dosavadních úspěších na poli překladu a tlumočení. Takto získané profesní vědomí jim umožňuje chápat důležitost překladu a může je rovněž motivovat k tomu, aby se věnovali překladu literárnímu. Literární překlad Miguel Ángel Vega považuje za skutečné umění a rovněž za obor, který je méně ohrožen nadvládou angličtiny jako univerzálního jazyka. Zatímco neliterární překlad bude pravděpodobně disciplínou stále více technologizovanou, literární překlad by si měl zachovat svou specifickou a být i nadále předmětem přímého překladu a prostorem pro subjektivitu a kreativitu překladatele.

Konečně jsme si představili profesora Vegu jako překladatele. Jako dvorní překladatel Arthura Schnitzlera se zasloužil o uvedení velké části díla tohoto vídeňského autora z počátku 20. století do španělštiny. Za svou překladatelskou kariéru přeložil přes třicet titulů, a to především z němčiny, ale také z italštiny a dánštiny. V současné době se věnuje Nerudovým Povídkám malostranským. Kniha by měla vyjít v překladu A. Rivase v nakladatelství Catedra s předmluvou právě od Miguela Ángela Vegy.

Na závěr bychom ještě rádi připomněli, že v příloze této diplomové práce je k dispozici přepis rozhovoru, který nám Miguel Ángel Vega poskytl v únoru roku 2014. Při formulování otázek jsme se inspirovali knihou Stanislava Rubáše *Slovo za Slovem*, jež obsahuje rozhovory s českými překladateli. Za zajímavý rozhovor Miguelu Ángelu Vegovi ještě jednou děkujeme.

7. Resumen

El objetivo de esta tesis fue presentar al público checo la obra de Miguel Ángel Vega. Resultaría difícil escoger un título que mejor represente a este humanista, profesor y traductor español, ya que sus conocimientos abarcan una gran cantidad de ámbitos distintos y sus experiencias y saber le permiten contribuir al estudio de diferentes temas de la teoría y práctica de la traducción (entre otros).

Nos centramos sobre todo en presentar las cuestiones que predominan en su obra. En primer lugar la historia de la traducción en un contexto cultural y social, presentando un resumen de la interacción de la traducción con la sociedad a lo largo de los últimos siglos y los hechos que esto supone para ambos lados. Nos dedicamos igualmente a un tema relacionado, a la teoría de la traducción moderna, que resumimos brevemente en el capítulo tres. En esta parte de nuestra tesis intentamos presentar las opiniones de Miguel Ángel Vega sobre todo en el contexto de un posible mejoramiento del estado actual de la disciplina, que el profesor considera caótica e ineficiente. Presentamos también a Miguel Ángel Vega como catedrático y a través de dos entrevistas (una de ellas nuestra) compartimos sus ideas y proposiciones en el ámbito de la educación universitaria. Como último hemos prestado atención a la propia labor traductora de Miguel Ángel Vega, presentando una síntesis del trabajo que ha realizado hasta la fecha.

Esperamos que con esta tesis logramos probar que el trabajo de Miguel Ángel Vega puede ser de mucha utilidad y gran interés para la comunidad de traductólogos checos. Al mismo tiempo deseáramos que este texto, junto con otros que han sido publicados en los últimos años, ayudara al acercamiento y a un conocimiento mutuo mejor de las traductologías española y checa. Consideramos que el público que hasta ahora desconoce la obra de Miguel Ángel Vega descubrirá que existen varios puntos en común entre la misma y las ideas de Jiří Levý. Al fin y al cabo fue precisamente Miguel Ángel Vega quien introdujo a Levý en el panorama traductológico español.

Ya hemos mencionado el tema de la historia de la traducción. Vega forma parte de un grupo de expertos españoles contemporáneos cuyos esfuerzos se centran en llenar esos espacios blancos de la historia de la traducción que hasta ahora ha sido un tema bastante desatendido. Nombremos por ejemplo a Julio-César Santoyo, Antonio Bueno o

José Baigorri Jalón, entre muchos. Miguel Ángel Vega junto con Levý i otros consideran que sin la historia de la traducción, la historia de la literatura ni la historia universal pueden considerarse completas. Al abordarlas, los historiadores y el público en general tienden a olvidar el elemento lingüístico que sin embargo constituye un parte esencial de toda interacción humana.

8. Bibliografie

Primární zdroje (chronologicky)

VEGA CERNUDA, Miguel Ángel. Bajo el magisterio de San Jerónimo: Comentario crítico a la teoría de la traducción. Raders, Margit a Martín-Gaitero, Rafael (eds.). IV Encuentros Complutenses en torno a la traducción. Madrid, Ed. Complutense, 1992. s. 61-74. Dostupné z: <http://web.ua.es/es/histrad/documentos/produccion-investigadora-del-grupo/bajo-el-magisterio-de-san-ger-nimo-comentario-cr-tico-a-la-teor-a-de-la-traducci-n-miguel-ngel-v.pdf>

VEGA CERNUDA, Miguel Ángel. Apuntes socioculturales de historia de la traducción: del Renacimiento a nuestros días. Hieronymus Complutensis. 1996/1997, s. 71-85. Dostupné z: http://cvc.cervantes.es/lengua/hieronymus/pdf/04_05/04_05_071.pdf

VEGA CERNUDA, Miguel Ángel. Una mirada retrospectiva y escéptica a la teoría de la traducción. Hieronymus Complutensis [online]. 2002/2003, s. 63-76. Dostupné z: http://cvc.cervantes.es/lengua/hieronymus/pdf/09_10/09_10_063.pdf

VEGA CERNUDA, Miguel Ángel. Lenguas, farautes y traductores en el encuentro de los dos mundos. Apuntes para una historia de la comunicación lingüística en la época de los descubrimientos en la América protohispana. Hieronymus Complutensis. (11/2004). s. 81-108. Dostupné z: http://cvc.cervantes.es/lengua/hieronymus/pdf/11/11_081.pdf

VEGA CERNUDA, Miguel Ángel. La historia de la traducción como tarea de investigación de las letras costarricenses. Přednáška z I Congreso Internacional de Lingüística Aplicada. Heredia, Universidad Nacional de Costa Rica. Letras. 2007, roč. 1, č. 43. s. 125-142. Dostupné z: <http://web.ua.es/es/histrad/documentos/produccion-investigadora-del-grupo/la-historia-de-la-traduccion-como-tarea-de-investigacion-de-las-letras-costarricenses-miguel-angel.pdf>

VEGA CERNUDA, Miguel Ángel. A cuentas con la competencia cultural y temática: una asignatura pendiente en los planes de estudio de traducción. Ciclo de conferencias: La traducción contemporánea y cultura, Universidad Nacional, Costa Rica. 2007. s. 23-29.

VEGA CERNUDA, Miguel Ángel: El caso Levý: Fenomenología de su recepción y valoración de sus aportaciones en el contexto de la traductología de la época. V: Králová, Jana (ed.) Posibilidades y límites de la comunicación intercultural. Iberoamericana 27/2011. Praha: Karolinum, str. 11-20

VEGA CERNUDA, Miguel Ángel. Traducción y lingüística misionera: Un caso: Los traductores franciscanos en América. V: Vega Cernuda, Miguel Ángel (ed.). Traductores hispanos en la orden franciscana en Hispanoamérica, Lima: Universidad Ricardo Palma, 2012. Dostupné z: <http://www.traduccion-franciscanos.uva.es/archivos/prologo-peru.pdf>

VEGA CERNUDA, Miguel Ángel a Martha PULIDO. La Historia de la Traducción como parte de los Estudios de la Traducción: problemas de Investigación y Didáctica. Monti. roč. 2013, č. 5.

VEGA CERNUDA, Miguel Ángel. El krausismo traductor y traducido. Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes. 2013. Dostupné z: <http://www.cervantesvirtual.com/obra/el-krausismo-traductor-y-traducido/dcc31c20-2dc6-11e2-b417-000475f5bda5.pdf>

VEGA CERNUDA, Miguel Ángel. El escrito(r) misionero como tema de investigación humanística. 2014. Dostupné z: <http://incubadora.periodicos.ufsc.br/index.php/intraducoes/article/viewFile/2749/3282>

Sekundární zdroje

ALBALADEJO MARTÍNEZ, Juan Antonio a Pilar MARTINO ALBA. Al humanista, traductor y maestro Miguel Ángel Vega Cernuda. 2013, 460 pages. ISBN 978-849-0312-858.

BAIGORRI JALÓN, Jesús a Alonso ARAGUÁS ICÍAR. Iconography of Interpreters in the Conquest of the Americas. Erudit (1/2004). Dostupné z: <http://www.erudit.org/revue/ttr/2004/v17/n1/011976ar.html?vue=resume>

BOK, Václav. Slovník spisovatelů německého jazyka a spisovatelů lužicko-srbských. 1. vyd. Praha: Odeon, 1987.

CASANOVA, Giacomo a Giuseppe BARETTI. Dos ilustrados italianos en la España del XVIII. 1. vyd. Madrid: Cátedra, 2002. Cómo nos vieron: edición y traducción de Miguel Ángel Vega (G. Casanova) y Daniella Gambini.

ČEŇKOVÁ, Ivana. Teorie a didaktika tlumočení. Praha: Univerzita Karlova Filozofická fakulta, 2001. ISBN 80-85899-62-0.

DELISLE, Jean a Judith WOODSWORTH. Translators through history. Rev. ed. /. Philadelphia: John Benjamins Pub. Co., c2012, xxv, 335 p. ISBN 978-902-7273-819.

ECKERMANN, Johann Peter. Rozhovory s Goethem. 1. vyd. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1960. 746 s.

GONZÁLEZ, Cristina. Doña Marina, la Malinche y la formación de la identidad mexicana. Madrid: Encuentro Ediciones, c2002, 263 p. Ensayos (Ediciones Encuentro). ISBN 84-749-0654-7.

KULLOVÁ, Jana: Komenského Didaktika a první španělský teoretik překladu. In: Pocta Univerzity Karlovy J. A. Komenskému : [Sborník] / red. Jaroslava Pešková, Josef Cach, Michal Svatoš. Praha : Karolinum, 1991 s. 344-346.

LEVÝ, Jiří. Umění překladu. 4., upr. vyd. Praha: Apostrof, 2012, 367 s. ISBN 8087561155.

MAESTRE SÁCHEZ, Alfonso. "Todas las gentes del mundo son hombres": El gran debate entre Fray Bartolomé de las Casas y (1474-1566) y Juan Ginés de Sepúlveda (1490-1573). Departamento de Filosofía III, Universidad Complutense de Madrid. S. 91-92. Dostupné z:
<http://revistas.ucm.es/index.php/ASHF/article/view/ASHF0404110091A/4728>

OCHOA, Milton. Miguel Angel Vega y la Enseñanza de la Traducción: "El gran reto es ampliar la formación". Mutatis Mutandis. roč. 2009, č. 2. Dostupné z:
<http://aprendeonline.udea.edu.co/revistas/index.php/mutatismutandis/article/download/3046/2821>

RÍOS CASTAÑO, Victoria. Fictionalising Interpreters: Traitors, Lovers and Liars in the Conquest of America. University of Nottingham. Dostupné z: <https://lans-tts.uantwerpen.be/index.php/LANS-TTS/article/viewFile/126/68>

RUBÁŠ, Stanislav. Slovo za slovem: s překladateli o překládání. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012, 450 p. ISBN 80-200-2054-3.

SANTOYO, Julio-César. Translation and cultural history in the Iberian Peninsula. An International Encyclopedia of Translation Studies. 2011.

SANTOYO, Julio-César: Un quehacer olvidado: los intérpretes-traductores de navíos. Quaderns de filologia. Estudis lingüístics, č. 8, 2003 ISSN 1135-416X. S. 1-21.

Sedm tváří translologie: teorie překladu a tlumočení prizmatem současných španělských translologů. Vyd. 1. Editor Petra Vavroušová. Praha: Karolinum, 2013, 169 s. ISBN 978-802-4621-951.

VALERO GARCÉS, Carmen. Traductores e intérpretes en los primeros encuentros precolombinos: Un nuevo rumbo en el propósito de la Conquista. Hieronymus Complutensis. N. 3 (1996). Dostupné z:
http://cvc.cervantes.es/lengua/hieronymus/pdf/03/03_061.pdf

VENUTI, Lawrence. The translator's invisibility a history of translation. 1. publ. London: Routledge, 1995. ISBN 02-033-6006-0. Dostupné online z:
<http://ruthal.blog.com/files/2012/01/venuti.pdf>

VILIKOVSKÝ, Ján. Překlad jako tvorba. Praha: Ivo Železný, 2002.

ZLATOHLAVÁ, Petra. Julio-César Santoyo a jeho přínos k vývoji translologie. Praha, 2008. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav translologie. Vedoucí práce Prof. PhDr. Jana Králová, CSc.

Další zdroje

DUBSKÝ, J. Velký španělsko-český slovník. Praha: Academia, 1993. ISBN 80-200-0483-1

Diccionario de la lengua española, Real Academia Española:
<http://www.rae.es/recursos/diccionarios/drae>

9. Příloha

Přepis rozhovoru s Miguelem Ángelem Vegou z 27. února 2014:

La primera pregunta es: ¿Cómo llegó a ser traductor, cuáles fueron sus comienzos?

Yo llegué a la traducción por imperativo legal. Es decir, porque mi profesor de entonces como preparación para la tesis doctoral me ordenó, no me ordenó, me sugirió que tradujera las obras de un romántico alemán de nombre Friedrich Schlegel, y entonces esto era como introducción al estudio de una tesis que yo iba a hacer sobre el romanticismo alemán. Y entonces para eso me mandó que yo tradujera ese libro, un libro que fue mi primera traducción, voluminosa traducción de más de mil páginas que tardé tres años y que se publicó. La hice conforme a unos criterios que él me impuso, es decir de una cierta literalidad. Porque él pensaba que si yo decía lo que ponía en el texto alemán de manera distinta, yo estaba siendo infiel, porque si el autor hubiera querido decirlo como yo lo decía, lo habría dicho. Y entonces me obligó a la literalidad. Yo creo que la reflexión es válida, es decir válida, no es la única válida... Yo hoy en día no traduzco literalmente, ni siquiera con esa fidelidad al texto, sino más bien al contexto, a la situación comunicativa del destinatario. En la comparación de los polisistemas que supone el hecho de traducción, si hay alguna divergencia, yo me atengo al polisistema de llegada, me parece más importante. Sin ser infiel, en la medida de lo posible, al polisistema de partida. Yo estoy convencido de que aquello que decían los franceses, los traductores franceses de las bellas infieles del siglo XVIII, que decían que ellos traducían no sólo lo que había dicho el autor, sino lo que podría haber dicho el autor, yo estoy convencido de ello. La traducción es un acto de comunicación. Y si en el acto de comunicación se varía uno de los dos términos, el de partida o el de llegada, eso supone que hay que adaptar. En fin, yo en aquel entonces lo traduje fielmente, hoy en día soy más liberal en la traducción. Pero mi punto de partida fue ése. Se me motivó a que tradujera un libro como introducción cognitiva, como preparación cognitiva a un tema. Es un buen método. Para conocer uno un tema, traducirlo.

¿Y a base de esta primera traducción después recibió otras, porque bueno, una vez publicada...?

Sí, a partir de allí me nombraron profesor de traducción. Falló un profesor y entonces todavía no había muchos profesores traductores, yo era germanista. Falló un profesor de alemán, de traducción de alemán, y entonces echaron mano de mí como profesor, dado que había traducido de golpe y por razón científica mil páginas. Y a partir de allí empecé mi andadura pos las editoriales españolas. Empecé a traducir literatura austriaca porque mientras tanto estaba haciendo una tesis sobre la literatura austriaca, más en concreto sobre Arthur Schnitzler. Y a partir de allí empecé a traducir. Yo en aquel momento tenía a mi compañera, era danesa, de Dinamarca. Y entonces me sabía danés y al alimón, en unión con mi compañera, me pidieron que tradujera un libro del danés, la obra *Niels Lyhne* para una editorial importante, muy renombrada, Planeta, que era muy famosa. Entonces eso fue, digamos, la consagración. Y a partir de entonces, más o menos desde 1980, he traducido un total de aproximadamente una treintena larga de títulos, fundamentalmente de literatura austriaca, pero también de literatura alemana y algo de literatura italiana, en concreto Casanova, el famoso aventurero europeo. Sus memorias han sido la traducción con la que mejor me lo he pasado.

¿Sí? Es justamente una de las preguntas que le quería hacer. Pues respondida.

Respondida. Y entonces también a parte de eso, ahora la última traducción que he entregado en octubre, ha sido la traducción de los cuadros de viaje de Heinrich Heine que saldrá el próximo año. Y ya vengo preparando otra traducción también de literatura vienesa. Además de... yo no voy a hacer la traducción, sino la introducción, de Jan Neruda, *Malostranské povídky*. Pues ahí voy a hacer la introducción. Porque para la editorial para la que trabajo es necesario entregar traducción e introducción, es la editorial Cátedra. Y son ediciones, digamos, traducciones críticas. Y entonces a mí me tocará hacer la introducción y a un profesor destacado que recientemente ha empezado a dar clases, Antonio Rivas, a éste le hemos encargado la traducción, dado que sabe checo... Yo he leído la obra, algunos relatos los he leído en checo, con diccionario. En concreto, por ejemplo, *U Tří lilí*, En la casa de los tres lilios. Es pequeño, y como ha sido pequeño, me atreví a ir dando y todo.... lo tengo en el hotel. Y alguna lectura más he hecho

Ayer lo llamó bohemofilia... ¿Cómo descubrió nuestra cultura, de dónde sale este interés suyo?

Bueno, yo llegué, pero ya hace tiempo, de rebote. Es decir a través de la literatura y la cultura austriaca a la cultura bohemia. Porque en la cultura de expresión germano-austriaca, gran parte de los representantes son por los menos naturales de lo que sería Bohemia. Es el caso de Gustav Mahler, Karl Kraus y tantos y tantos nombres, incluso Stifter que era de Český Krumlov. Y entonces a partir de ahí empecé a interesarme. Venía muchas veces pero no tenía tiempo de entregarme al estudio de mi bohemofilia. Y ahora que ya tengo un poco más de tiempo, si Dios me da tiempo, y dinero un poco también, me voy a dedicar. Es una cultura interesantísima. Me encanta precisamente porque es una cultura profundamente mestiza. Yo creo que la cultura de Praga es una cultura mestiza. Kafka, Werfel, Urzidil y por otra parte Dobrovský o Jungman. Jugman era un nombre austriaco... Sin embargo son los descubridores de lo checo, de lo bohemio. Entonces a mí me parece una cultura mestiza. Y al ser una cultura mestiza, es una cultura bifronte, con dos caras. Y es interesantísimo. Ése es el plan, descubrir nuevos mundos. Lástima que ya llego tarde para aprender el idioma. Lo intentaré, seguiré intentándolo. Pero la verdad es que los checos son reacios a escuchar el checo, prefieren pasar directamente al inglés. Uno intenta. Por ejemplo en el Louvre, yo para defenderme, en la petición, en la comanda, me defiende. Pero los camareros pasan automáticamente al inglés. Antes Praga era más políglota. Ahora es solo inglés. Bueno, el público estudiantil habla mucho italiano, mucho español, pero el público general es inglés o checo. Y antes uno venía aquí y con el alemán se defendía. Hablo de los años... Yo vine aquí por primera vez cuando a usted usted todavía le faltaba muchísimo tiempo para nacer, en 1973. Después continué viniendo, viniendo, viniendo. Desde el primer momento, Praga me enganchó. Me enganchó y me dejó. Parece como si estuviera en la Daliborka, en la torre.

¿Tiene algún autor checo favorito? ¿Ha leído algunos en traducción?

A mí el Neruda me gusta mucho, porque recoge ese mundo pequeño que no llega a la burguesía, sino que es una clase baja, pero que tiene ese intento de seguir, de subir, de disfrutar. En concreto ese texto que le he dicho de, no la casa, sino la pensión de los tres lilios. Esa implicación de *eros* y *tanatos*, los dos términos griegos: *eros*, amor, y *tanatos*, muerte. Forma parte de esa manera de conseguir algo. La vida por parte del

modernismo, modernismo checo, a pesar de que él, Neruda, todavía vive en un modo literario del siglo XIX. Y después todos estos testigos del fin del imperio. Hay algún autor, no sé si le conoce, Havlíček, Karel Havlíček. Tiene... cómo se titula en checo? *Petrolejové lampy*. Pasó por aquí en una serie de televisión. Ese mundo decadente me apasiona. Porque es tan densamente humano, es el equivalente a esa literatura francesa, tipo, que sé yo, Madame Bovary, pero en el contexto checo que es distinto. Y por supuesto después, a pesar de que tiene mala fama, *La Insoportable levedad del ser*, que al principio causó una enorme sensación y hoy en día la malcosideran, pero yo creo que es genial. Y bueno pues poco a poco voy haciendo mis lecturas. Y bueno, Jaroslav Hašek también, he leído dos o tres primeros capítulos en checo, con la traducción a mano. También Hašek me pareció un autor profundamente checo, la expresión de esa mordacidad y esa ironía - yo creo que se puede percibir en el trato con el checo, con las personas checas, hay un componente irónico en el modo de ser, pienso yo... Y bueno pues no dejaría de mencionar a Čapek. Fue posiblemente también una de las primeras lecturas que me impactaron, con todas esas salamandras que van corriendo la tierra... Pero es el mundo de nuestro siglo XXI, la técnica.. pues son las salamandras que nos van comiendo. Y en ese sentido, yo creo, que por suerte aquí en Bohemia hay todavía una vida más tradicional. Hay tradición, el progreso aquí está relativamente bien integrado. Praha es por una parte la feísima torre de televisión, pero por otra parte el Puente de Carlos. Venimos a Praga por el Puente de Carlos, no por la torre de televisión. Así que esto tenemos que tenerlo en cuenta.

Ya que hablamos del inglés... Usted dijo que aquí se habla inglés por todas partes, y también menciona el tema en uno de sus artículos - habla de la monolingüización internacional. ¿Cree que el inglés tendrá algún impacto en los próximos años en el trabajo de los traductores e intérpretes?

Yo creo que sí. A este paso, yo creo que con el tiempo cabe temer que no se estudie traducción checo-español, sino que se estudie el checo-inglés, español-inglés, italiano-inglés, y que el inglés sea el punto de referencia. Como cuando se interpreta en relay, a través de una lengua. Cuando uno escucha al que está traduciendo al inglés y del inglés también... Yo creo que se perderán muchos matices. La exactitud sufrirá mucho. Y yo espero en todo caso, que en la traducción literaria se siga dando la traducción directa. Ayer nos lo decía Miguel Cuenca, la traducción directa es perentoria, no la mediatizada. Es verdad que en tiempos, en la Edad Media, la escuela de traductores de Toledo

inicialmente tradujo a través de una lengua tercera, en concreto del hebreo. Traducía del árabe al hebreo, del hebreo al latín, por ejemplo. Pero pronto fue insatisfactorio, se manifestó como método insatisfactorio. Y se pasó a la traducción directa. Y yo espero que a pesar de este predominio del inglés, que ese predominio del inglés se limite sólo a la comunicación. Y yo espero que con el tiempo, si reflexionásemos un poco, si fuéramos conscientes de lo que se pierde, dejásemos también el inglés como lengua universal. Y sólo deberíamos utilizarlo cuando no hubiera otra solución.

Yo voy Italia, yendo a conocer italiano. A mí automáticamente en Italia me hablan en inglés, pero yo quiero percibir al italiano. Si yo pudiera, hablaría aquí en checo, es más importante para mí que hablar el inglés. Yo creo que eso va a tener una repercusión empobrecedora en nuestras relaciones multiculturales. Los españoles que vienen, saltan automáticamente al inglés. Cuando hay mucha gente que habla español, se ponen a hablar sin preguntar: “¿Mluvíte španělsky?” ¿Habla usted español? Y entonces le dirían que no, y después le dirán: “¿o angličtina?” Sería cuestión de ver si hay una posibilidad de comunicación directa. Yo me imagino que a usted le gusta más atender a un español en español que en inglés. Para eso lo ha aprendido. Por eso creo que tendrá un efecto negativo.

Y bueno ya lo está teniendo. Cuando escribí el artículo sobre Levý, dije que Jiří Levý había sido una víctima de ese desconocimiento, mejor, de imperialismo anglosajón. Yo conocí a Jiří Levý a través del alemán, donde estaba traducido. Resulta que han pasado cuarenta años desde que Levý publicara su texto y nadie lo conocía, nadie lo conocía entre personas muy muy expertas. Entonces yo creo que ya tiene un efecto muy negativo. Porque los ingleses, todo lo que no se haya dicho en inglés, lo desconocen, lo ignoran, lo cual es triste.

Regresemos a la traducción literaria... Usted es también profesor en la universidad. ¿Cree que la traducción de obras literarias es algo que se puede aprender? ¿O uno tiene que tener por lo menos un poco de talento?

Sí, indiscutiblemente. El traductor literario nace, pero también se hace. Efectivamente tienes que tener afición, afición a la comunicación intercultural. Tener curiosidad por lo que piensa el otro. En concreto, en este caso, lo que piensa el austriaco, el alemán, el checo. Y una vez satisfecha esta curiosidad, pensar que lo que yo he descubierto en estos ambientes extraños, extranjeros, lo podría comunicar a mis semejantes. Por eso yo

pienso que lo primero es tener una cierta curiosidad, una voluntad de comunicación. Y en segundo lugar una voluntad de formación, cuyas bases se pueden adquirir en la universidad, pero cuyo desarrollo es tarea personal larga que va a ocupar muchos años, que va a ocupar muchas lecturas, que va a ocupar muchísimo interés científico. Y mucho amor a la propia lengua. Cosa que no es muy frecuente. Hoy en día los alumnos de traducción de la universidad lo que menos cultivan es la lectura de los propios clásicos. Clásicos entendido los escritores actuales. Yo les hablo de Julio Cortázar. Julio Cortázar... No saben. A lo mejor de veinte hay tres. Ahora con la ocasión del centenario, pues ya... Pero el que entra de repente del bachillerato a la universidad... y como tienen tantas asignaturas. Yo por eso he dicho antes, hoy en día el estudiante está maltratado por el sistema, se le exige mucho. Y el estudiante de humanidades debería tener tiempo de ocio. En griego, ocio, era *scholé*, de donde viene “escuela”, es decir, la escuela era ocio. Y lo contrario de ocio es el negocio. Por una parte el ocio, por otra el negocio. Deberíamos educar a los traductores, a los humanistas, a los filólogos en el ocio, entendido en el estilo griego, no en otro sentido. Ahí en el ocio es donde se forman los traductores. Yendo a la ópera, al Rudolfinum. A lo mejor se juntan en un concierto de flamenco. Ayer ha muerto Paco de Lucía... Ahí es donde se va formando el traductor literario. Es una formación humanística. Y la formación humanística consiste fundamentalmente en valores inmateriales. Pero bueno, como hoy en día los pobres traductores tienen que ganarse la vida... Pero yo ayer hablaba, al final de la tesis⁴⁸, del señor Hodoušek, que en paz descansa. Éste me dio un ejemplo maravilloso de humanidad. A todos les impresionó, una persona de 83 años, tenía todavía una curiosidad, una alegría de vivir. Y yo me acuerdo que el profesor Uličný me dijo de él que era el oráculo de todos los traductores checos del español. Tenía un aura peculiar y un saber enorme. ¿Cómo lo había conseguido? Con mucha reflexión, con mucha interioridad, con mucha lectura. Por eso el traductor literario nace y se hace.

¿Y por ejemplo entre sus estudiantes ve algún interés en esta carrera, o este arte u oficio, no sé cómo lo considere, de traducción literaria?

Arte y oficio, conocer y saber. Decía Santo Tomás de Aquino que la sabiduría era ciencia sabida, era ciencia saboreada. Bueno, eso es lo que tiene que tener un traductor. Una ciencia saboreada. Y efectivamente entre los estudiantes, en un grupo de 20, de 25,

⁴⁸ profesor Vega se odkazuje k obhajobě dizertační práce Míguela Cuency: Influencia del polisistema cultural español en la traducción de la literatura checa durante la segunda mitad del siglo XX.

siempre hay unos elegidos. Como el caso aquel de la Biblia, de Sodoma y Gomorra, cuando viene el castigo del fuego y Dios le dice a Abrahám: “ Oye, sal de Sodoma y Gomorra que voy a aniquilar la ciudad porque ya hay tanta corrupción y tanto pecado que la voy a aniquilar.” y él dice: “¿Señor, por favor, si hay 50, la salvará?” “Sí, venga.” “ ¿Si hay 45?” Tampoco hay. Pues yo digo que eso pasa con los grupos. Por lo menos hay siempre unos cincuenta... unos cinco, unos diez que son los que realmente compensan. Los demás van a hacer un oficio. Y realmente los que mejor van a ganarse la vida después, son los que han ido por afición, porque tienen auténtica vocación. Yo veo que hay muchos alumnos que quisieran empezar a traducir temas de literatura. De hecho, yo a quien puedo, le introduzco. He introducido a varios. A colegas que han sido alumnos míos y que ahora son traductores. A algunos les he proporcionado traducciones. Y aparte de eso, los traductores técnicos no van a pasar a la historia. Mientras que los traductores literarios, cuando se haga la historia de la literatura, de la traducción en un país, son sujetos de esa historia. Eso también nos lo dijo ayer Miguel Cuenca - estuvimos hablando de este personaje José Diéguez o la traductora Falbrová. Te habrás muerto de hambre pero pasaste a la historia. Cervantes también murió de hambre. Yo creo que hay que ejercer la profesión con confianza. Y siempre, como digo, entre los estudiantes hay unos cuantos... Es más, yo pienso que si al estudiante se le motivara, el estudiante responde. El estudiante responde si se le motiva, pero si se le borra de su horizonte la posibilidad de dedicarse a la traducción literaria, entonces no... Pero si se le motiva, si se les explica, porque esa traducción literaria es realmente la realización más perfecta de la comunicación intercultural. Cuando usted vaya a traducir del checo al español o del español al checo, dado que usted habla tan bien, estará poniendo en comunicación dos culturas. Es fenomenal. Yo espero que con el tiempo, cuando la traducción técnica se vaya tecnificando más y más, muchos traductores vuelvan su mirada hacia la traducción literaria. La traducción literaria es indiscutible que es arte y conocimiento, arte y técnica, arte y saber. Ahí es donde habrá un lugar para la subjetividad, para la creatividad, para la autonomía. Espero que eso sea el futuro de la traducción literaria.

Última pregunta: ¿Cuándo traduce, antes o ahora, es usted quien tiene la posibilidad de escoger lo que va a traducir o se le asignan libros?

Antes se me asignaban. Se me asignó, por ejemplo, este primer texto de Friedrich Schlegel. Se me asignó el de J. P. Jacobsen del danés. Se me asignaron algunos. Pero a

partir de ahora tengo la posibilidad de ofertar, de ofrecer. Y entonces ofrezco. Hoy en día de todas maneras las editoriales esperan ofertas, no proponen. Hay casos... Pero realmente las editoriales, yo creo, esperan motivación. Yo por ejemplo para una colega que vendrá aquí dentro de unos meses he propuesto a la editorial la traducción de un autor praguense, Franz Werfel, que nació aquí, cerca del Hotel Imperial. Y entonces la editorial lo acogió muy bien, porque se le ha ofrecido. Un autor famoso que ha sido pasado al cine. Porque yo creo, que debería consistir en la interactividad, interacción con las editoriales. ¿Por qué? Porque los lectores o los editores ordinariamente no son capaces de cubrir toda la paleta de la literatura - la literatura china, la literatura japonesa... En las literaturas más conocidas, ya casi todos los autores están traducidos. Entonces se trata de que el posible traductor proponga y diga: este autor no se ha traducido y yo quiero hacerlo.